

ARENNIOS 15

Col·lectiu pel Museu Arxiu d'Arenys de Munt

Juny de 2022. 2a Època

Editorial

La marededéu de Valldemaria a Arenys de Munt...
.....Joan Armangué i Herrero

Lliurament de les restes d'Andreu Flores Flores

L'arxiu, entre la història i l'administració
..... Imma Moratalla i Valls

El museu parroquial.....Montse Viader

Arquer vs. Cathà Gustau Adzerias

Aurora Bertrana.....Agustí Barrera

Una lectura de *Perill a la reraguarda*.....
..... Agustí Barrera

Curset sobre Recerca històrica

La 134 brigada mixta, primer batalló, a Arenys de Munt..... Francesc Forn

L'església de Sant Martí d'Arenys després de la consagració. Segles XVI, XVII i XVIII (2).....
.....Francesc Forn

Fèlix Graupera i Leonart (1873- 1936).....
..... Elies Surroca

Coberta: Pica baptismal (1440- 1447) pertanyent a la vella església romànica de Sant Martí d'Arenys.

Equip de redacció

Gustau Adzerias
Gaspar Casals
Francesc Forn
Imma Moratalla
Elies Surroca

Impressió: Printcolor. Santa Perpètua de Mogoda
Dipòsit legal: B-24.270-1986

Amb la col·laboració de l'Ill·lm Ajuntament
d'Arenys de Munt

L'Equip de Redacció de l'Arennios no es fa necessàriament solidari amb els articles signats, els quals expressen únicament l'opinió dels seus autors.

El propassat 6 de febrer es va realitzar la inauguració del plafó amb l'Itinerari històric pels espais de la Guerra de 1936 a 1939 a Arenys de Munt, acte que es va voler complementar amb la conferència que Xavier Mas va fer sobre Guerra i repressió 1936-1939. Xavier Mas, Premi Iluro 2001, exposà la situació viscuda a Canet de Mar, amb una proporció d'assassinats al llarg dels primers mesos de la guerra, de les més altes del nostre país. El plafó amb l'Itinerari històric, ubicat al costat de l'escultura de la Puntaire i amb el suport del Memorial Democràtic, ens proposa un recorregut per 10 espais significatius d'aquell conflicte, quedant-ne fora per raons de llunyania física, dos indrets que jugaren un paper important: Can Jalpí i Lourdes de Sobirans. L'itinerari s'ha basat, a part d'altres temes significatius del conflicte, en els dos eixos que caracteritzaren els tres anys de guerra al nostre poble: la presència de grups nombrosos de refugiats (madrilenys, bascos, colònies infantils de nens asturians i bascos...), i la presència important de carrabiners, comandaments militars i soldats, ja que el Parc de Lourdes fou habilitat com a Camp de Reclutament i Instrucció Militar, campament número 2, des del mes de maig de 1938.

La iniciativa del plafó sorgí de la Comissió de la Memòria Històrica que, des de fa uns anys, funciona al nostre poble. Tot i que fins al moment la Comissió s'ha centrat en els estudis sobre la guerra de 1936 a 1939 i la repressió franquista, per motius d'urgència històrica, també s'han plantejat altres temàtiques més allunyades en el temps, però no per això menys significatives: la recerca i conservació dels testimonis arqueològics, les memòries de l'Edat Moderna, la Guerra dels Catalans (1713-1714)...

Conèixer el nostre passat, saber i valorar el treball de les generacions anteriors a la nostra esdevé imprescindible en un món que veu com dia a dia, desapareixen pobles i cultures minoritàries. La nostra història constitueix un element cabdal de la nostra personalitat, allò que ens ha fet diferents i que ens ajuda a comprendre el present. En uns moments de globalització econòmica i social, on cada cop podem apreciar menys diferències arreu del món, la història, la cultura i la llengua esdevenen fonaments essencials per mantenir la nostra nació, la nostra personalitat col·lectiva.

Arrelar-nos a la nostra terra i a la nostra història és l'única manera d'avançar cap a una societat més justa, més solidària i de respecte cap als drets humans.

LA MAREDEDÉU DE VALLDEMÀRIA A ARENYS DE MUNT

Joan Armangué i Herrero

1. Josep Cortils i Vieta, patrici de Blanes

Tres dades biogràfiques –tres moments de crisi existencial, si volem dir-ne així– ens ajuden a accedir a la psicologia de Josep Cortils i Vieta (Blanes, 1839-1898): precoçment orfe de pare, amb catorze anys va emigrar a Cuba per tornar-ne definitivament el 1875, amb 35 anys, ric si més no fins al punt de considerar que podia casar-se, establir-se definitivament a Blanes i viure de renda per sempre més. Una certa enyorança ja l'acompanyava de feia cinc anys, al llarg dels quals va conrear la literatura de creació, en llengua catalana, i l'estudi del seu poble d'origen. Aquesta activitat es transforma en una tenaç vocació un cop troba la serenitat duradora a Blanes. Hem d'entendre que, un cop superada l'experiència de l'emigració, Cortils necessita retrobar a Catalunya unes arrels estables. Són, en efecte, les arrels que li permeten de recuperar simbòlicament tot allò que d'adolescent havia perdut: retorna alhora, doncs, als temps del seu pare i a la terra paterna –a la terra pàtria.

Va abocar-se amb tanta determinació als estudis locals, tant històrics com folklòrics, que el 1879 ja lliurava a l'Associació d'Excursions Catalana (AEC) –que s'acabava de constituir (1878)– un manuscrit autògraf sobre *Blanes en lo segle XV*. Aquesta obra, que no ha arribat fins a nosaltres, no fou publicada al *Butlletí* de l'entitat sinó classificada entre els donatius per a la Biblioteca (*Butlletí de l'AEC*, n. 14, 31 desembre 1879, p. 228). Però sabem que abans d'això, el 30 d'octubre, havia estat llegida una seva comunicació sobre «Lo Palau de Blanes» que, fixem-nos-hi bé, arrenca amb paraules prou significatives: «Al tornar a contemplar, després d'una llarga ausència, les elevades i robustes parets d'aquest arruïnat edifici, me preguntava mentalment: Quin edifici es aquest?» (*Ibid.*, p. 222). Firmava aquest primer article publicat en terra catalana en qualitat de «soci delegat de l'Associació d'Excursions Catalana» a Blanes. No va deixar de publicar a les *Memòries* de l'AEC cançons tradicionals blanenques i «Notícies de Blanes» fins a l'any 1889, just abans que l'entitat es dissolgués en el nou Centre Excursionista de Catalunya (1890).

Les seves principals obres en aquests gèneres es-

tan fonamentalment relacionades amb l'Associació d'Excursions Catalana (col·laborava també amb la *Revista de Gerona*). Hem de destacar, però, d'acord amb els nostres interessos immediats, que l'entitat excursionista li publicà l'any 1886 la fonamental *Ethologia de Blanes*, en què l'autor entenia per *ethologia* un 'tractat o discurs sobre les costums' (*Butlletí*, n. 127-132, abril-setembre de 1889, p. 208).

Ens trobem, doncs, davant d'un expert en cultura tradicional blanenca que el 1887 va recollir, qui sap si involuntàriament, una llegenda piadosa que li havia estat explicada a Valldemària, indret amagat en una vall entre Tordera i Maçanet de la Selva.

2. Josep Cortils i el Maresme

Més enllà de la seva voluntat d'aprofundir els estudis estrictament locals sense limitar-ne la temàtica –amb la qual cosa encetava un filó exitós, tal com demostra l'actual i renovada força dels Centres d'Estudis Locals–, el Maresme deu a Josep Cortils la creació i l'impuls incondicional envers un projecte que encara ara representa una font d'inexhaurible valor documental: amb els amics Marià Serra i Bonaventura Gombau va fundar el gener de 1894 a Canet de Mar el periòdic quinzenal *La Costa de Llevant* (1894-1922). Trobem els tres il·lustres catalanistes ben relacionats entre ells a l'hora de representar el territori a les assemblees que la Unió Catalanista celebrà a Manresa (1892) i en acabat a Balaguer (13-14 de maig de 1894), poc després de la fundació de *La Costa de Llevant*.

Abans d'això Josep Cortils ja havia visitat el Maresme estricte: de primer en ocasió d'una excursió que el dugué, el 23 de novembre de 1881, al Castell de Palafolls, en companyia d'altres socis del Casino de Blanes, entre els quals hi havia el fill del «Sr. Gelpí, de Blanes» [= Jalpí de Blanes], que els convidà a dinar en una masia de propietat de la família. D'allí, la visita dels excursionistes a Tordera ens apareix d'una simpatia entranyable: «Notant que al fer los preparatius havíem oblidat lo cafè, algú proposà anar a prendre la tònica i aromàtica beguda a Tordera, vila que dista uns tres quarts d'hora del mas» (*Butlletí*, n. 42-43,

març-abril de 1882, p. 64).

Però és una altra l'excursió a Tordera que aquí ens interessa: entre aquesta vila maresmenca i Maçanet de la Selva, Josep Cortils davallà a Valldemaria, el 22 de setembre de 1887, a la recerca d'informació sobre un antic monestir femení cistercenc, aleshores ja en completa decadència.

3. El monestir de Santa Maria de Valldemaria

Esmentat documentalment per primer cop l'any 1146(1), sota l'autoritat del comte de Barcelona Ramon Berenguer IV (1131-1162), el monestir de Santa Maria de Valldemaria, dins del terme municipal de Maçanet de la Selva, fou el primer monestir cistercenc femení de la península ibèrica. Continua actiu de manera autònoma fins al 1550, any en què els seus béns foren adquirits pel monestir de Sant Daniel de Girona. Cinquanta anys més tard, el 1603, l'abadessa de Sant Daniel, davant la impossibilitat d'assegurar la vida monàstica en aquell indret tan solitari –i, per tant, contínuament amenaçat per les visites de bandolers i tota mena de malfactors–, va passar a la família Jalpí de Tordera l'edifici, capella inclosa, i les terres que li pertanyien. De la transacció va resultar-ne una casa de pagès, amb masovers a càrrec dels senyors de Jalpí, que no van poder evitar el deteriorament de l'estructura. Al segle XVII-XVIII una nova reforma va acabar englobant les restes del monestir i la capella romànica en un sol edifici(2).

Les runes, doncs, es trobaven en aquest estat quan,

el 1887, Josep Cortils va arribar-hi i va demanar informació als masovers. Vet aquí el que li explicaren i com va publicar-ho ell a les pàgines del *Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana*:

Vall Maria se troba a poca distància del límit de la província de Barcelona a mà dreta, seguint la carretera envers Girona. En lo fondo d'aquella vall aspríssima, coberta per tot arreu d'alzines sureres, hi ha una pobra masia, pertanyent a la gran heretat que en los termes de Maçanet i de Tordera posseeix lo Sr. de Borràs i de Jalpí. Hi baixí lo dia 22 de setembre del corrent any [1887], i havent preguntat si existia algun vestigi del monestir de què tractaré més endavant, m'ensenyaren una capella, que es creu ne formava part, actualment destinada a graner. A pocs passos de la casa, traspasat un regueró, s'hi veuen uns restos de paret que per llur gruixària i forma circular semblen los fonaments d'una torre; emperò lo vell masover, no sé ab quin grau de certitud, m'assegurà que tals vestigis eren d'un molí (*Butlletí*, n. 109-110, octubre-novembre de 1887, p. 187-188)(3).

Talla de la marededéu de Valldemaria

Cortils, però, ja arribava prou informat a Valldemaria. Ell mateix explicarà als seus consocios de la Catalana que havia consultat l'obra «del P. Roig», és a dir Joan Gaspar Roig i Jalpí (notem com s'anirà repetint aquest cognom al llarg de la present història). Es refereix, probablement, al *Resumen historial de las grandezas y antigüedades de la ciudad de Girona* (1678), d'on extreu la següent informació, amb la qual continua i acaba el seu article:

Dit monestir era, segons lo P. Roig, de l'orde *claravallense*, i sa fundació tingué efecte a 17 de les calendes de juny (16 de maig) de l'any 1158 [per 1146]. En los turbulentos sigles de l'Edat Mitjana, les espesses bosquíries d'aquella vall se convertiren en inaccessible refugi de bandolers i facinerosos, com anys endarrere ho era en lo punt de

la carretera anomenat *Terra negra*, desgarrifosa anomenada per les fetxories allí comeses en les persones i interessos dels pacífics viandants. Lo paor que infundien los malfactors degué fer molt rara la comunicació dels pobles de la Selva i altres veïns ab lo monestir, puig assenta lo historiador esmentat que les religioses hi sofrien tantes incomoditats que en 1492 no en restaven sinó sis, que elegiren per priora a Aldonça de Palol, la qual se vegé obligada a retirar-se a viure a Blanes, perquè los bandolers assaltaren lo monestir i s'emportaren tot quant posseïa, no respectant los ornaments sagrats ni els hàbits de la priora, després de maltractar el religiós que assistia per a les cerimònies del culto. Lo

priorat de Vall Maria fou més tard incorporat al del convent de Sant Daniel de Girona, on a conseqüència del saqueig esmentat hagueren de traslladar-se les religioses que en aquell desert habitaven.

Sabem, a més de tot això, que l'altar principal de la capella del monestir era dedicat a l'advocació de Santa Maria (Cruzado 2008: 20), presidida com és natural per la imatge romànica de la Mare de Déu de Valldemaria, actualment perduda. Ara bé, qui arribà abans a la vall? La imatge de la Mare de Déu o bé el monestir dedicat a la seva veneració?

4. Troballa miraculosa de la marededéu de Valldemaria

Segons la tradició, la imatge de la Mare de Déu va ser trobada miraculosament a Valldemaria en temps dels comtes de Barcelona, abans de la fundació del monestir i abans també, com és natural, que la localitat prengués aquest nom. Fóra precisament com a conseqüència de l'aparició de Santa Maria que l'orde del Císter hauria fundat en aquella vall la comunitat.

La notícia documental més reculada que tenim sobre aquest miracle es remuntaria al 1420, any en què Bernat Boades hauria escrit el seu *Libre dels feyts d'armes de Catalunya*, on el fantasiós cronista medieval hauria consignat el següent paràgraf:

E ara devets saber que en temps d'en Berenguer Borrell, avi d'en Ramon Berenguer *Cap d'Estopa*, dins d'una gan vall del terme de Maçanet del vescomtat de Cabrera fo miracolosament trobada una devota imatge de nostra dona Santa Maria, que la'n varen trobar uns pastors que n'oién músiques e cantars celestials, e veien moltes llums de nits per aquelles bandes. E après com fo trobada la imatge de la benaventurada Senyora, molt devotament la'n volgueren portar a Maçanet en processó, mas ella no es vol moure d'aquell lloc, per lo qual allí li n'edificaren una capella que n'era molt visitada de tota la gent d'aquella terra; e d'allí avant aquella vall s'apellà Vall de Maria, així com vui en dia s'apella. Après la comtessa Mahaltis fae edificar un monestir al costat d'aquella capella, lo qual après se'n va faer més gran e el va poblar de fembres molt nobles que en volgueren faer vida sancta de l'orde de mossènher pare sanct Benet, segons se veu ui en dia, que en guarden gran sanctedat, e en porten hàbit blanc de mossènher sant Bernat, e estan subjectes a l'abat del monestir de Poblet de l'orde del Cístell [sic], e jo els en faç vesita tot sovint, e faç tot ço que em comanen ab molt grat que em don de faer llur servei en tot ço que mester han (*Libre dels feyts d'armes*, 1673, p. 193-195).

Però és sabut, actualment, que el *Libre dels feyts d'armes* és un fals del segle XVII, més concretament dels anys 1673-75, en què precisament Joan Gaspar Roig i Jalpí –el mateix historiador autor del *Resumen*

historial que Josep Cortils consultava i citava– va publicar un propi llarg manuscrit fent-lo passar per una crònica medieval. Per tal de conferir major versemblança d'autoritat a la seva falsificació, el pare Roig recollia al seu llibre llegendes del seu temps com si es tractés del resultat del pensament d'un home medieval que confonia la historiografia amb el folklore, tal com efectivament passava sovint. I de la mateixa manera que va recollir (o inventar) la llegenda del retrobament miraculós de la marededéu de Valldemaria, tot seguit, i sense solució de continuïtat, explica als seus lectors la història del drac de Sant Celoni, mort per espasa a mans del famós cavaller Soler de Vilar-dell...

Amb aquestes premisses, hem d'acceptar que tan improbable sembla un miracle com l'altre, i que més aviat l'autor i els seus lectors adoptaran l'estructura del miracle de la troballa de la Mare de Déu de Montserrat per adequar-la al propi territori: record dels gloriosos temps feudals, protagonisme d'uns pastors, presència «de músiques e cantars celestials e moltes llums de nits per aquelles bandes», impossibilitat de dur a terme el trasllat de la imatge (miracle dins del miracle), decisió final i construcció d'una capella dedicada a Santa Maria. És a dir, ens trobem davant per davant d'una llegenda fundacional que justifica la presència d'un monestir al territori, i que és alhora una llegenda historicista falsificada i difosa per interessos personals que remetien als anys 1673-1675.

5. La Mare de Déu i els seus altars

La imatge de la Mare de Déu, doncs, va estar-se al seu altar de Valldemaria des de la fundació al segle XII fins ben entrat el segle XVII. Ja hem vist que el 1603 la propietat del monestir i la capella passaren a mans dels senyors de Jalpí de Tordera, els quals es comprometien a assegurar la continuïtat del culte de Santa Maria. Però això no fou possible, perquè la capella es trobava en un estat tan deteriorat que acabà fent les funcions d'un paller. Així i tot la imatge, potser no venerada, fou si més no respectada, per bé que els anys havien deformat la fusta i el seu color.

Així hem trobat resumida la llarga vida d'aquesta particular marededéu: «Una relació del 1667 diu que la capella estava fumada, indecent i que era corral de bèsties i refugi de bandolers. En veure el seu deplorable estat, en Josep de Jalpí va recollir la imatge de la Mare de Déu de Vall de Maria i la traslladà a la casa familiar de Tordera i, més tard, a l'oratori del ca-

sal Jalpí-Tries d'Arenys de Munt, on va ser-hi fins fa pocs anys. En el període des de que la propietat va ser venuda per la família Cera a uns promotors urbanístics americans i posteriorment a l'empresa SERHS, la imatge va desaparèixer i no se li ha pogut seguir la pista» (Cruzado 2008: 20).

És a dir que la família Jalpí i els seus hereus, primer a Tordera i posteriorment a Arenys de Munt, van custodiar la imatge per a un ús familiar devocional de la durada de trescents-cinquanta anys, i és ausplicable que encara ara es trobi secretament en aquesta condició. Ara bé, nosaltres i la nostra generació només coneixem de fet aquesta marededéu per una fotografia dels anys 50 del segle XX, conservada a l'Arxiu Municipal d'Arenys de Mar (fig. 1). Així i tot, ens han arribat altres fotografies referides a rèpliques, manipulacions o falsificacions (sempre de bona fe, ja ens entenem) de les quals no donem compte perquè són mereixedores d'una aproximació tècnicament especialitzada que aquí nosaltres no podem oferir.

6. La Moreneta d'Arenys de Munt

I ara, entretinguem-nos llegint la versió del miracle

que Josep Cortils va recollir aquell dia de 1887 a la masia de Valldemaria, vora el paller que havia estat capella de la Mare de Déu:

La imatge de la Verge Maria, que en temps del comte Ramon Berenguer [!] s'hi trobà, fou causa de la fundació del monestir de religioses; perquè, segons me referí lo predit masover, havent sigut traslladada a la iglésia parroquial de Maçanet, dues vegades consecutives se'n tornà al siti de la vall on havia tingut efecte la devota troballa, demostrant miraculosament que allí, i no en altre lloc, volia ésser venerada. La conserva ab piadós zel lo esmentat propietari [lo Sr. de Borràs i de Jalpí]. en la sumptuosa casa-torre que habita en Arenys de Munt, i segons un amic que ha tingut ocasió de veure-la, lo temps ha donat al color de la sua cara lo matís que distingeix a la de Montserrat i li ha valgut lo títol de *Moreneta*.

És a dir que el pseudo-Boadas o *Libre dels feyts d'armes de Catalunya*, de Joan Gaspar Roig i Jalpí, fou publicat (1673-1675) poc després que els senyors de Jalpí, probablement parents seus tal com indica el cognom, taslladessin la marededéu de Valldemaria a la capella privada de la seva residència a Tordera. Aquesta fou la veritable «troballa». La lectura i difusió del *Libre dels feyts* per l'Alt Maresme i la

Selva, on els Jalpí tenien grans propietats, devia ser ràpida i notòria, fins al punt que el miracle de la troballa proposat pel pare Roig va entrar a formar part del llegendari popular, que modificà i intensificà els esdeveniments d'acord amb la tradició de la miraculosa troballa de la Mare de Déu de Montserrat. I això fins al punt que va voler-hi veure la seva negror. Ara bé, si és, tal com afirmava Josep Cortils, que «lo temps ha donat al color de la sua cara» un nou matís, senyal que l'estàtua havia nascut blanca. I ja hem vist més amunt que havia estat trobada «fumada i indecent» en una capella abandonada que feia de corral.

La Mare de Déu de Valldemaria, per tant, fou rescataada de la seva històrica capella en un estat lamentable i conduïda a un altar més senyorial i més digne, amb la qual cosa es glorificà el nom de la família Jalpí, ajudada per la fantasiosa informació aportada pel *Libre dels feyts*. Un cop traslladada a can Jalpí d'Arenys de Munt, la llegenda continuà, però nosaltres no podem afegir-hi res més perquè no ens consta si la imatge fou restaurada o no i, per tant, actualment la marededéu podria ser de qualsevol color.

LLIURAMENT DE LES RESTES D'ANDREU FLORES FLORES

El propassat 27 de març tingué lloc al cementiri d'Arenys de Munt un emotiu acte. Les restes d'Andreu Flores Flores, caigut en els combats de la batalla de l'Ebre l'any 1938, van poder ser identificades i lliurades a la família després un llarg procés de recerca. Amb la presència de les primeres autoritats del país, l'acte va ser un reconeixement i una reivindicació dels soldats morts per defensar Catalunya, així com una constatació que, després de tants anys i gràcies a les proves d'ADN, és possible identificar i recuperar les despulles dels familiars desapareguts. Agraïm a la Jèssica Flores que ens hagi permès reproduir el text que, amb emoció continguda, va llegir davant de tantes persones congregades per assistir al lliurament de les restes.

“CRONOLOGIA D'UNA TREVA

Novembre 2005: Agustí Barrera i Francesc Forn publiquen *El cost humà de la guerra de 1936 a 1939 a Arenys de Munt*, als Fulls Arenyencs de Cultura. Un nom: Andreu Flores Flores.

2006: Constel·lacions familiars. Una presència: Andreu Flores Flores.

Juliol 2008: la CUP d'Arenys de Munt presenta una moció “per recuperar la memòria històrica de la Batalla de l'Ebre”. S'aprova per unanimitat (CUP, AM2000, ERC, CiU, PSC).

Abril 2009: l'Ajuntament d'Arenys de Munt, arran de la moció de la CUP, en motiu del 70è aniversari de la fi de la guerra del 1936 al 1939, ret homenatge a tots els arenyencs que hi van morir. Una constatació: Andreu Flores Flores.

Abril-juliol 2009: l'Arxiu Històric Municipal d'Arenys de Munt ens fa a mans l'expedient d'orfe de guerra del nostre pare,

únic document on hi consta que el seu pare havia mort a la Batalla de l'Ebre. Una evidència: Andreu Flores Flores.

Juliol 2009: inscripció d'Andreu Flores Flores al Cens de Persones Desaparegudes de la Guerra del 1936 al 1939 del Memorial Democràtic.

Agost 2009: fem la ruta pels espais de la Batalla de l'Ebre: Corbera d'Ebre, La Fatarella, La Pobla de Massaluca, Vilalba dels Arcs, Batea, Pinell de Brai, Gandesa, Bot, Caseres, Miravet, Benissanet, Ascó, Flix, Riba Roja d'Ebre, Móra d'Ebre... espais de guerra: desoladors, esfereïdors. Un pensament: Andreu Flores Flores.

Octubre 2010: Acte de dignificació i homenatge als soldats morts a la Batalla de l'Ebre, a Gandesa. Anada

La Consellera de Justícia, Lourdes Ciuró, l'alcalde d'Arenys de Munt, Josep Sànchez i l'Honorable President de la Generalitat, Pere Aragonès, amb tota la família Flores, escoltant la lectura del text de Jèssica Flores

al Memorial de Les Camposines, al terme municipal de La Fatarella, on s'inaugura una placa amb les inscripcions dels que hi van morir. Una inscripció: Andreu Flores Flores.

Novembre 2016: el nostre pare, fill biològic d'Andreu Flores Flores, dona mostra genètica al Banc d'ADN.

31 gener 2022, trucada d'un número desconegut- Direcció General de Memòria Democràtica, òrgan que contribueix a la recuperació de la memòria històrica i la CULTURA DE LA PAU- missatge inesperat: **HAN TROBAT LES RESTES DEL TEU AVI...** Primera reacció: no m'ho puc creure! Pell de gallina, cames que flauegen, EMOCIÓ, AGRAÏMENT. **HAN TROBAT LES RESTES DEL MEU AVI...** Les han trobat al Mas de Santa Magdalena, a Móra d'Ebre, un mas que va ser utilitzat per l'exèrcit republicà com a hospital de guerra durant la Batalla de l'Ebre, almenys durant l'agost i setembre de 1938. Està ubicat molt a prop d'on hi havia el front de guerra i funcionava com a hospital de campanya, on s'operava d'urgència els ferits més greus i la resta es traslladaven a d'altres, situats a la rereguarda. Hi han trobat també la llibreta d'un dels metges de l'hospital, el doctor Miquel Gras Artero, on hi consta el nom d'una trentena de soldats que van morir durant l'estada al mas. **HAN TROBAT LES RESTES DEL NOSTRE AVI... L'ANDREU FLORES FLORES** va ser ferit al crani i operat. L'avi Andreu se'ns fa més present que mai...

L'Andreu Flores Flores és un desconegut per a nosaltres, algú a qui no vam conèixer. En sabem ben poca cosa; va néixer el 1908 a Palomares-Cuevas del Almanzora (Almeria) i al 1931 era a Arenys de Mar. Era el pare del nostre pare, en Josep Flores Xuriguera, qui tampoc el va conèixer: l'Andreu Flores va morir a la Batalla de l'Ebre el 18 d'agost del 1938, als 30 anys d'edat, deixant un fill de mig any orfe a qui havia vist néixer; però la guerra-maleïdes totes les guerres, NO A LA GUERRA, SEMPRE- va fer que només pogués gaudir del seu fill fins als dos mesos d'edat, abans de marxar a la barbàrie... va lluitar al bàndol republicà, defensant la llibertat enfront del feixisme. I això, ens enorgulleix.

Lola Xuriguera Vendrell, 21 anys, vídua d'un republi-

cà, amb un fill de mig any... no devia ser fàcil, iaia...

La iaia Lola, al cap d'uns anys, va refer la seva vida al costat d'en Jaume Artigas Riera, l'avi Jaume. Per a ell, tampoc devia ser fàcil...L'avi Jaume va ser el pare adoptiu del nostre pare, un bon home que es va fer càrrec d'unes vides estroncades per la brutalitat de la guerra. Al cap d'un temps, va néixer en Ramon, el germà del nostre pare. I la vida va transcórrer tranquil·lament, silenciosa, a Arenys de Munt...

Avui ens feu entrega de les restes de l'avi Andreu. Amb aquest acte, volem retornar-li la dignitat que es mereix i rescatar-lo de l'oblit. Tanquem el dol i omplim un buit que ens ha acompanyat al llarg de les nostres vides. L'avi Andreu ja ocupa el lloc que li pertoca a la nostra família. Descansi en pau al costat del seu fill, el nostre pare, i ben a prop de la seva estimada esposa, la iaia Lola. Que les vostres ànimes es retrobin...

Som conscients que són moltíssimes les famílies que es deuen trobar com nosaltres. El dolor silenciàt, la ràbia compartida, es converteixen avui en emoció i reconeixement cap a totes les persones de pau, que van lluitar i morir dignament a la guerra del 1936. Aquest acte també vol ser un reconeixement cap a totes les dones que van patir el dolor en silenci.

Som els hereus d'aquests republicans que, com l'avi Andreu, van morir defensant la llibertat i els valors republicans, perquè "estava en joc un ideal de justícia mundial i de lluita contra el feixisme" (Cinta Arasa, *Trauma i transmissió*). I la lluita no ha acabat. Continuem i conti-

nuarem lluitant fins aconseguir la llibertat del nostre poble, construint la REPÚBLICA CATALANA, per trencar amb la situació d'opressió i ocupació colonial que patim per part de l'estat espanyol.

El nostre pare, l'any 1977, en una reflexió titulada "Quan convé, seguem cadenes", deia que "som un poble que, davant l'adversitat i sota el jou, no es dona mai per vençut."

Benvingut a casa, avi Andreu! VISCA LA REPÚBLICA CATALANA!"

L'ARXIU ENTRE LA HISTÒRIA I L'ADMINISTRACIÓ

Imma Moratalla i Valls

La imatge que molta gent té de l'arxiu és la d'un magatzem tancat i fosc, obert només a estudiosos de posar seriosos, amb una sala de consulta silenciosa, quasi en penombra, amb taules plenes de persones que miren, capficades, llibres i documents antics en taules amb llums individuals, aïllades d'altres persones que fan el mateix. Doncs això, avui en dia, no és ben bé així. Actualment, els arxius són plens de vida i d'activitat i fan una important tasca de conservació de documents i de difusió de la història.

Els qui treballen en l'àmbit dels arxius constaten que esdevé una prioritat canviar la percepció i la imatge que sovint se'n té, fins i tot els treballadors mateixos de l'Administració. Val a dir, que a l'actualitat, la visita a algun arxiu, propicia gairebé sempre, una visualit-

zació més positiva de la feina dels professionals dels arxius.

Perquè més enllà de les millores en infraestructures, els arxius estan preparats i degudament organitzats per permetre la possibilitat d'emprendre una recerca històrica o dur a terme una gestió administrativa. O dit d'una altra manera, l'adequada conservació dels arxius permet garantir la perdurabilitat de la nostra memòria històrica i contribuir al foment d'una administració àgil i eficaç.

La gestió dels documents electrònics, en el marc dels tràmits sense paper, obliga també a assegurar el valor de l'eficàcia jurídica, i, sobretot, la preservació de la informació digital. Aquest és el gran repte que tenim els arxius en el segle XXI, estar dotats de les eines per assegurar que els ciutadans puguin accedir als fons dels arxius tant des de casa, amb total comoditat, o bé presencialment a les sales de consulta dels arxius.

Visita del president Macià a l'Arxíu Històric de Barcelona. Octubre de 1931

EL MUSEU DE L'ESGLÉSIA PARROQUIAL

Montse Viader i Crous

Historiadora de l'Art

El proppassat 19 de febrer d'aquest any es va inaugurar el museu de l'església parroquial d'Arenys de Munt situat al cor de la mateixa. L'origen de tot fou l'inventari que s'havia de fer dels objectes de la parròquia i, a partir d'aquí, mossèn Joan Soler i Ribas, va voler que es possessin en valor les peces més significatives.

Així, doncs, va néixer el projecte de museografiar les peces que es va creure que, o bé pel seu estat de conservació o per la seva singularitat, podrien ser exposades en unes vitrines. En primer lloc i amb l'ajuda de la Teresa i la Remei Missé vàrem fer una primera selecció de peces classificant-les pel tipus de material: teixits, metalls, fustes, pedres i ceràmiques. Hi havia força on triar però no tot el material estava amb les mateixes condicions de conservació. Per aquest motiu vàrem creure que seria bo trobar unes vitrines on poder encabir tot aquests material. Un cop trobades les vitrines, s'ha de dir que ens les varen donar i, tenint en compte que no són les més òptimes per a aquesta funció, de moment fan el fet. A partir d'aquí es va plantejar muntar vitrines per grups de materials, així, en primer lloc hi ha les vitrines dedicades a teixits on es poden veure: albes amb puntes de malla i puntes al coixí, roquets, sotanes, casulles de guitarra, capes pluvials, maniples, estoles, pal·lies o sobrecalzes, tovalloles brodades, tapa copons, purificadors, cortina pel sagrari, un barret, etc.

Els objectes de metall també estan tots junts perquè així la seva conservació és millor. Entre aquests objectes es poden veure: canelobres, reliquiariis, creus, custodies, porta pau, calzes, copons, culleretes, caixetes de claus, encensers, patenes, sacres, claus antigues de l'església etc.

A l'apartat de fusta s'hi troben restes de diferents retaules de les antigues capelles de l'església de sant Martí, que foren destruïts durant la guerra del 1936. Totes aquestes peces són relleus, alguns d'ells figuratius, policromats i daurats segons l'estil de l'època de la seva creació. S'aprofita aquestes restes per explicar l'antic retaule major, obra del segle XVI i en el qual i varen participar figures molt destacables d'aquell moment com: Joan de Tours, Jaume Safont, Pere Serafi i Jaume Fontanet, entre altres. En aquest apartat també s'hi pot veure dos exvots pintats de finals del segle XIX del cambril de la Verge del Remei i, una talla gran de fusta policromada de sant Pere i dues de guix de sant Antoni i sant Isidre.

En unes altres vitrines hi ha quatre petits caps esculptats en relleu fets amb pedra granítica de Montjuïc que formaven part de la decoració de les motlures dels nervis i de la clau de volta del sostre de l'església i que foren trencats durant la guerra i ara s'han recuperat. A destacar el petit capitell d'origen romànic

i els pesos de pedra de diferents mides de les campanes de l'església. Altres objectes són dues gerres de ceràmica que es van trobar a l'arreglar el sostre del cor de la nau i dos rosaris trobats a l'antiga cripta.

Aquest petit museu és doncs una mostra de la història de la parròquia de sant Martí d'Arenys de Munt a través de la petja deixada per aquets objectes.

ARQUER vs. CATHÀ

Gustau Adzerias Causi

Seguin el curset “HISTÒRIA FAMILIAR, ARXIUS I RECERCA A ARENYS DE MUNT”, organitzat pel nostre Col·lectiu, m’ha vingut a la memòria la història d’un plet o millor dit, d’un seguit de plets que mantingueren en el nostre poble, entre les famílies del Mas Cathà; els Arquer i els titulars del castell i la baronia de Montpalau. Recordem, encara que d’una manera simple, els habitants del Mas Cathà eren vassalls dels Arquer, senyors de la força de Goscons, i que ells a la vegada eren vassalls dels Cabrera, senyors del castell de Montpalau.

A causa de l’esclat de la guerra civil Catalana (1462-1472), els Cabrera perden la senyoria del castell de Montpalau, que passa a mans del militar navarrès Bertran d’Armendàriz, que exigeix que els Cathà siguin els seus vassalls, passant per sobre els drets que tenien els Arquer i que la capbreuació del Mas Cathà es fes a favor seu. Situació no acceptada per Pere VI d’Arquer, cap del llinatge en aquells moments, interposà una reclamació judicial per recuperar els seus drets. Un dels elements més important que seria la base de la reclamació, eren els documents que històricament vinculava el Mas Cathà amb els Arquer. L’existència d’un arxiu portat al dia, facilità el resultat del litigi, i sobretot en l’exigència, que tots els documents històrics s’ajuntessin a la sentència que es dictés. Això ha permès que tot expedient del litigi arribés als nostres dies, inclosos els documents històrics perduts, dels que disposem còpies notariales.

El dia 9 de juny de 1480, l’honorable senyor Pere Agullana, doctor en lleis, ciutadà de Girona, com a àrbitre del litigi existent entre el fill de Pere d’Arquer, Joan I, i Joana Armendàriz, vídua del militar navarrès, dicta sentència a favor dels Arquer, d’aquesta manera els habitants del Mas Cathà, tornen a ser vassalls dels Arquer de Goscons

Relació de documents trobats fins ara, que expliquen les relacions, no sempre cordials, entre la nissaga dels Goscons primers, seguits per la dels Arquer després, i la família dels Cathà, a Sant Martí d’Arenys de Munt, i per comoditat comprensiva, als membres de la nissaga Arquer porten col·locat un nombre ordinal:

26 de febrer de 1255. (Quatre de les calendes de març de l’any del Senyor de mil CCL quatre): *Confessió i*

reconeixement donats per Guillem Cathà a favor de Tomàs de Goscons. Guillem Cathà es reconeix com a home propi i soliu (1) i la seva descendència a favor de Tomàs de Goscons, senyor de la força de Goscons. (ANC1-172-T-3). (2)

20 d’abril de 1270. (Sisè idus de març de 1270) *Litigui entre Tomàs de Goscons i Guillem Cathà.* En aquesta ocasió s’enfronten les dues famílies, per un costat en Tomàs de Goscons, la seva dona Ferrera, la seva filla Brunisenda i el marit d’aquesta, Pere III d’Arquer; i per l’altre costat, en Guillem Cathà i la seva dona Peregrina. Per simplificar i fer més entenedor el litigi, passem a la sentència, que diu: “Que Tomàs de Goscons per ell mateix i pels seus no molesti al dit Guillem Cathà en la tinença i possessió de totes les terres de treball reconegudes; que torni el mill que colli en cert camp i que no dificulti l’aqüeducte que cola cap al seu hort o cap a un altre lloc necessari per ell, de tal manera que cada un tingui l’aigua un dia amb la seva nit següent...”, “... Pronunciem a més a més sobre cert porc que la família del dit Tomàs ferir al dit Guillem Cathà, i el te que compensar amb quatre sous.” I continua “que en la festa de la Nativitat del Senyor l’hi faci present una cuixa del millor porc Mascle que haguí matat”. Qui incompleixi aquesta sentència arbitral pagarà cinquanta Àureos que rebrà Guillem de Montclús. (ANC1-172-T-6)

04 de setembre de 1311.- *Compromís entre Bernat Cathà i Pere IV Arquer.* Tracta sobre feines a fer en el Mas de Goscons. (ANC1 -172-T-26)

20 de febrer de 1321 (Dècim de les calendes de març de l’any del Senyor mil tres-cents vint-i-u.) *Confessió i reconeixement de vassallatge atorgat per Francesc Cathà, senyor del Mas Cathà a favor de Pere IV de Goscons, senyor del Mas Arquer.* “Sigui per tots conegut com jo, Francesc Cathà de la parròquia de Sant Martí d’Arenys, deixat anar i alliberat del senyor a què pertanyia, graciosament i amb ple coneixement em constitueixo home propi, soliu i afocat (3) en el Mas Cathà de la dita parròquia, amb tota la meva descendència i posteritat nascuda i per néixer de tu Pere d’Arquer de Goscons, de la mateixa parròquia al que trio per senyor natural.”... ”I amb la finalitat de què tot el dit gaudeixi de major fermesa faig homenatge de mans i boca (4) segons els usatges de Barcelona a tu”.

01 de gener de 1331 (Calendes de gener de l'any del Senyor de 1331). *Declaració dels membres de la família Cathà del Mas del mateix nom, de les seves terres i possessions que han de donar censos i agraris (5) a Pere IV Arquer de Goscons.* "Sàpiguen tots com jo, Bernat Cathà, i jo, Ferrer el seu fill, i Ferrera dona de Francesc Cathà, i jo el mateix Francesc Cathà de Goscons de la parròquia de Sant Martí d'Arenys, requerits per tu Pere d'Arquer de Goscons de la mateixa parròquia, senyor natural nostre, amb la finalitat de confessar, reconèixer i mostrar a tu, el dit Pere IV Arquer, totes les terres i possessions que per tu tenim, i amb la finalitat de confessar i reconèixer tots els censos i agraris que a tu donem i hem de donar, per això jo, el dit Bernat i Ferrera, la seva filla i hereva, d'acord i voluntat de Francesc Cathà, el meu marit, junt amb el dit Francesc, sense ser induït per força ni engany, sinó amb sincera i espontània voluntat, per mitjà del present instrument vàlid a perpetuïtat confessem i reconeixem a tu, dit Pere IV Arquer de Goscons, senyor natural nostre i als teus, que tenim i posseïm per tu"

01 de gener de 1331.- *Capbrevació de Francesc Cathà i Ferrera, a favor de Pere IV Arquer i Elisenda.* (Document perdut, copiat plet 1480).

1347.- *Vassallatge de Berenguer Cathà i la filla de Francesc Cathà i Ferrera, a favor de Guillem Arquer de Goscons.* Berenguer Cathà, fill de Guerau Villar de la parròquia de Sant Andreu de Vallgorguina, avui per causa de matrimoni resident en el Mas Cathà de Goscons em constitueixo en home propi i soliu de tu Guillem Arquer de Goscons, el qual elegeixo com a senyor natural i et rendeixo homenatge de boca i mans. (ANC1-172-T-44).

01 de gener de 1352.- *Confessió i reconeixement de Francesc Cathà de Goscons a favor de Pere Arquer de Goscons.* Francesc Cathà ratifica i fa relació de censos que paguen a Pere Arquer. (ANC1-172-T-45).

25 de gener de 1368.- *Vassallatge de Sança Cathà, filla de Ferrer Oliver i Guillemona Cathà, a favor de Guillem II Arquer de Goscons.* Sança Cathà hereva del Mas Cathà, junt el seu marit Pere de Vally es converteix i constitueix com a dona pròpia i solida de Guillem Arquer de Goscons. (ANC1-172-T-51).

Escut dels Arquer

09 de setembre de 1381.- *Confessió i reconeixement de Sança (Saurina) Cathà, dona de Pere Cathà i Pere Cathà de Goscons a favor de Blanca (de Soler) Arquer, vídua de Guillem II Arquer.* Els mateixos protagonistes i fets del document anterior, però a la segona dona de Guillem Arquer, que quedà vídua. (ANC1-172-T-55).

27 de juny de 1412.- *Vassallatge de Sança Cathà, vídua de Pere Cathà i el seu fill Antoni Cathà, a favor de Francesc Arquer.* (ANC1-172-T-64).

1431-1331.- *Sentència d'un litigi entre Bernat i Francesc Cathà,*

i Pere VI Arquer. Aquest document conté una capbrevació, que pel seu detall adjuntem a continuació, un resum, que podria servir per assenyalar topogràficament les propietats del Mas Cathà. (Document perdut, copiat plet 1480).

9 de juny de 1480.- *Sentència arbitral entre Joana, vescomtessa de Illa, posseïdora de la baronia de Montpalau pel dot del seu marit Bernat d'Armendáriz, i Joan I Arquer, vassall seu, de la parròquia de Sant Martí d'Arenys.* L'origen de la controvèrsia es basa en la demanda de Pere Arquer sol·licitant que Joan Cathà si-

gui home propi seu i que, per tant, ha de capbrevar el Mas Cathà. Vistos els drets legítims queda confirmat aquest extrem. Instrument autoritzat per Marc Coll, notari públic del terme i castell de Montpalau. (ANC1-172-T-86)

Resum de la Capbreuació adjunta al document de 9 de juny de 1480. S'inicia amb la descripció del Mas Cathà i a continuació apareixen les peces de terra que cuiden els habitants del Mas Cathà per als seus senyors naturals:

“Tot el nostre, anomenat Mas Cathà, amb les seves cases, amb les seves terres i possessions, ermes i cultivades, i amb tots els seus drets i pertinences que hem de posseir i posseïm, el qual tenim per tu afocat amb deure de residir personalment en el mateix i amb l'obligació de prestar-te fidelitat. Limita el dit Mas amb totes les seves dependències i la quintana (6) contigua a ell, a orient amb l'honor (7) vostre cap a la serra anomenada “Plana de Goscons”, al migdia amb honor del Mas Oller de Goscons, a ponent amb el vostre honor, i al nord, amb la vostra quintana, mitjançant un rierol que passa per allà.”

“Ortella”, que limita a orient amb el vostre honor anomenat “del Panaguay” i en part amb l'honor vostre que teniu a mitges amb nosaltres en el lloc anomenat “Plana dels Ortells” i s'estén fins a cert rierol que es troba allà, junt l'honor que Pere de Montseny treballa per a tu, al migdia amb honor vostre i a ponent amb propietat de Panegay.

“Plana dels Ortella”, limitant a orient amb honor vostre anomenat Rocar, a migdia amb honor vostre segons assenyalen les fites. A ponent i al nord per una part d'honor nostre i en part amb honor vostre, segons marquen les fites.

“De Giran”, limitant a occident amb honor anomenat “de Rourich”, a migdia amb l'honor vostre anomenat “Ortells” i en part en el Panagay, a ponent amb la terra anomenada de Boldrán i amb l'honor de Panegay, segons marquen les fites, al nord amb l'honor anomenat Bolgrau.

“Rourich”, subjecta al dit agrari. Limitant a orient amb la serra anomenada d'Asbert, de la que baixa per cert rierol perquè allà s'hi troba cap al migdia fins al torrent anomenat “del Raig”, i després va per al centre de la serra anomenada d'Asbert fins a ponent a on es troba el vostre honor anomenat “Ses Planes” a migdia amb el vostre honor anomenat “Albarada”, a occident

amb la muntanya anomenada “Puig de Baldrau” i amb el cim d'aquesta, al nord amb l'honor de Mascarà i de Delamer de Vallgorguina i en part amb el vostre honor anomenat “Panagay de la Ginesta” assenyalat amb les fites allà plantades.

“De Boldrau”, el que limita a orient amb la muntanya anomenada “Puig de Boldrau”, a migdia amb l'honor vostre anomenat de Boldrau, a ponent amb honor de Guillem Pajada de Vallgorguina.

“Sa Oliva”, Peça de terra, amb els seus drets i pertinences, amb l'obligació de donar i prestar íntegrament els atributs agraris, i s'estén cap occident fins al torrent anomenat “Rourich”, i a orient fins al torrent anomenat “dels Pinatells” i la plana de “Puigcavell”, i al nord fins a la carretera anomenada el “Pedreguer”.

“Puigcavell”, Peça de terra que tenim per tu la meitat, dita meitat està subjecta a la prestació agrària de la tasca i braçatge a favor teu, limita aquesta terra per orient amb “honor de Vallalta”, al migdia amb l'honor vostre anomenat “Sa Oliva”, la que tenim per tu al nord amb la possessió anomenada “Puigcavell”.

“Pinatells” Que posseïm a mitges certa peça de terra, limita aquesta peça de terra, a orient amb la serra de Mercès, amb honor de Berenguer Aulet i amb honor d'Oliver de Goscons, al migdia amb honor de Berenguer de Vallalta, a ponent amb el torrent dels Pinatells, al nord amb honor vostre, mitjançant un rierol que passa per allà.

“Turó de ses Planes”, Peça de terra que limita amb la vostra propietat anomenada Vall de Llunes a migdia amb el vostre honor anomenat “Sa Oliva” a occident amb l'honor vostre anomenat “Coma d'en Asbert”, al nord amb l'honor vostre anomenat “Parceria de les Planes” i amb la dita “Coma”.

“Vall de Llunes”, que limita a orient amb l'honor de Domènec de la Cortada, a migdia i a ponent amb Berenguer de Vallalta, al nord amb l'honor vostre, segons assenyalen les fites situades allà.

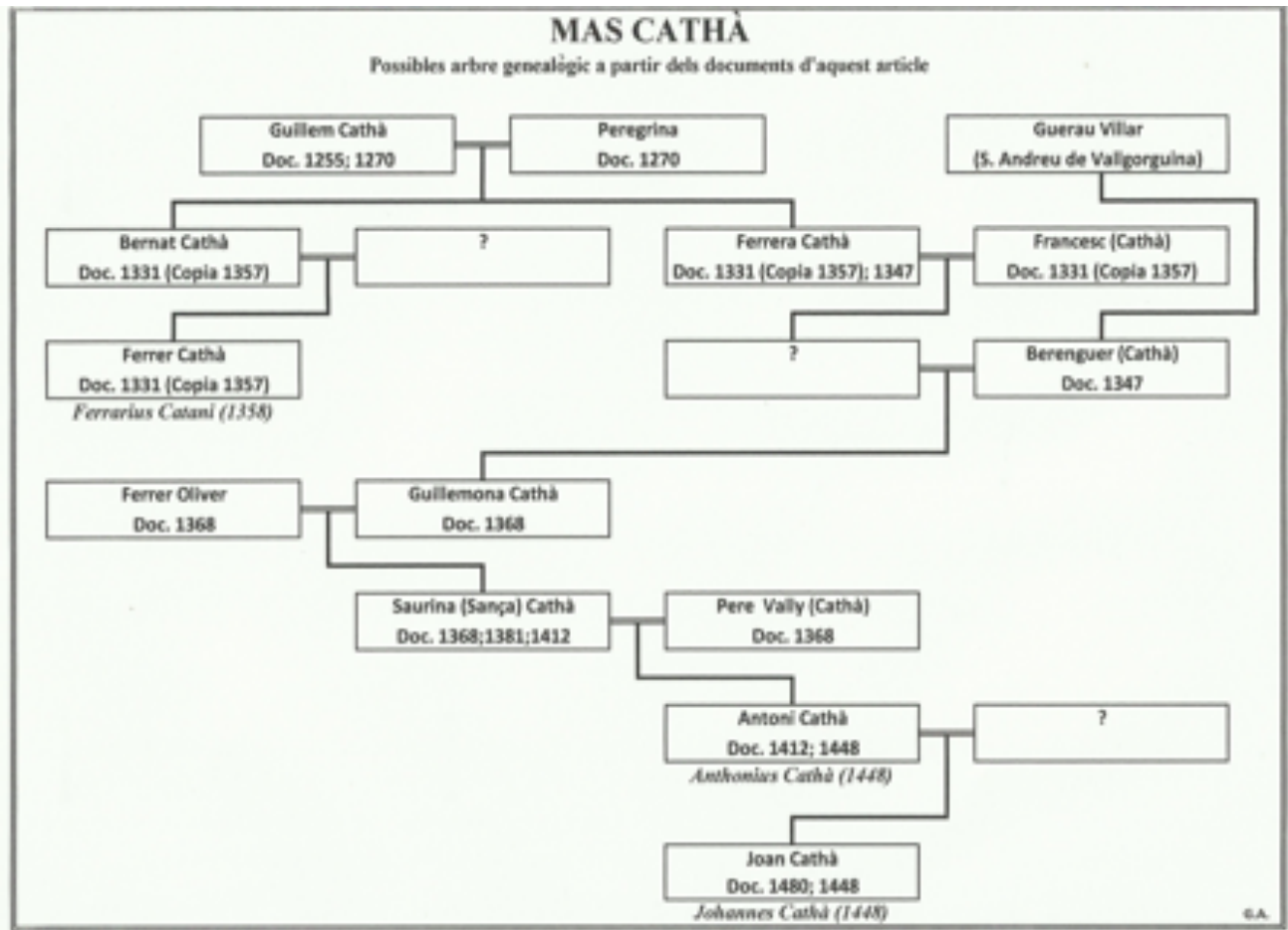
“Las Planes”, per la meitat, el qual limita a orient amb el vostre honor anomenat Vall de Llunes, a migdia amb el vostre honor anomenat Rourich, i amb el vostre honor anomenat Golferra, al nord amb honor vostre anomenat “Sa Ginesta”.

“Sa Ginesta”, limita a orient amb el dit honor anomenat Vall de Llunes, a migdia amb un rierol que passa

per allà i amb el vostre honor anomenat Sa Golfera, a ponent amb aquesta mateixa propietat, al nord amb honor de Ferrer Oliver, amb l'honor de Pujada, Mascaró de Vallgorguina, i en part amb honor de Dalmer de Vallgorguina.

vassalls.

Un tema interessant d'estudiar, seria trobar la ubicació del Mas Cathà, que per al que sembla estaria en el veïnat de Goscons, molt lluny dels que coneixem com a Catà de Dalt i Catà de Baix. Així com aconseguir el possible enllaç de les generacions que apareixen en aquests pergamins medievals i les més actuals.

A manera de resum

La lectura detallada dels documents apuntats en aquest article, han permès esbossar un incipient arbre genealògic de la família Cathà, des de 1255 fins a 1480 a Sant Martí d'Arenys, i que coincideixen amb el veí *Ferrarius Cataní* que el 17 de març de 1358, junt amb la resta d'habitants del terme acudeix al servei d'obres al castell de Montpalau. També apareixen dos veïns, *Antonius Cathà* i *Joannes Cathà* en la llista de Remences de Sant Martí d'Arenys, feta el 3 de desembre de 1448.

Un tema que crida l'atenció, és el canvi de cognoms que adopten els homes que casen en pubilles del Mas, perden el seu propi per al del Mas. En aquest cas Cathà.

També resulta curiós que la vídua de Guillem Arquer, Blanca, de soltera Soler, sigui la dona pròpia dels seus

1. Del segle XII al XIV, a la Catalunya Vella, l'home propi (homo proprii) era el que estava sota la dependència exclusiva d'un sol senyor i no podia agafar terres d'altres senyors. Generalment, la condició d'home propi portava inherent la condició de soliu (homo solidi) i a no sotmetre's a altre vassallatge. Els homes solius no podien ser protegits per cap altre senyor, ni tan sols pel rei, ni deseparar el Mas o la borda sense redimir-se, i menys refugiar-se en viles, ciutats, castells ni altres llocs privilegiats.

2. Arxiu Nacional de Catalunya, fons Arquer.

3. La condició d'home afocat (homo afocatti) era una categoria per la qual el pagès tenia l'obligació de fer contínua residència en el Mas.

4. Homenatge de mans i boca: acte de besar les mans i la boca del senyor en penyora de compliment de la promesa de servei i fidelitat.

5. Cens que es paga amb diners.

6. Quintana té aquests significats: Terreny/agricultura: Mesura de terra equivalent a cinc mujades, Tros de terra, tancat amb paret, al voltant d'una casa de pagès, Pleta pròxima a un Mas o un poblat per a amollar-hi el bestiar.

7. La terra honor o tinència feudal, és la cessió de terres que efectuava el rei o senyor a un vassall per la seva utilització o govern.

AURORA BERTRANA (1892-1974)

Ètica, política, literatura i feminisme

Agustí Barrera.

Grup d'Historiadors Jaume Compte

Context històric

Aquesta tardor la Fundació Josep Irla, en la seva lloable tasca de recuperació i difusió de la nostra història i cultura nacional, ha editat (octubre 2017) l'opuscle de 22 pàgines que duu per títol, Aurora Bertrana. Un esperit lliure i compromès. En un espai reduït els responsables de l'edició, Arnau Albert i Josep Vall, amb l'ajut de Xavier Carmaniu, com a assessor històric, ens apopen a la figura d'una dona liberal, cosmopolita, progressista i europea, que alhora és una de les grans escriptores catalanes contemporànies. Resseguir la seva trajectòria intel·lectual, és una excursió pel darrer tram de la història de Catalunya del segle XX, la monarquia borbònica, la dictadura de Primo de Rivera (1923-1930), la Generalitat Republicana (1931-1939), i la resistència cultural durant el franquisme.

“Encara que arrenquis els seus pètals,
no podràs prendre la bellesa de la flor”.
Rabindranath Tagore (1861-1941)

Aproximació biogràfica

Aurora Bertrana neix a Girona. El seu pare és el conegut novel·lista i dramaturg Prudenci Bertrana (1867-1941) que amb la novel·la *Josafat* (1906), que neix envoltada d'escàndol, va rebre el reconeixement com a escriptor adscrit a una literatura popularitzant i esquerrana, oposada al Noucentisme. L'any 1912 P. Bertrana accepta l'oferta per a dirigir els setmanaris, *La Campana de Gràcia* i *L'Esquella de la Torratxa*, i la família es trasllada a Barcelona.

A. Bertrana estudia francès i a l'Escola Municipal de Música es decanta pel violoncel, estableix contacte amb el món intel·lectual de la ciutat, alhora que actua com a concertista en els cafès del Casc Antic. L'any 1923 marxa a Ginebra per a estudiar a l'Institut Jacques-Dalcroze, una pedagogia musical basada en el moviment corporal. Dos anys més tard es casa amb un enginyer suís. El 1926 el matrimoni s'instal·la a Tahití. El 1928 l'escriptora comença a enviar articles sobre les seves experiències a la Polinèsia a la premsa catalana, *Mirador*, *La Nau*, *l'Opinió*, *La Publicitat*. Publica el recull dels seus articles en forma de llibre, *Paradisos oceànics* (1930), el text té molt bona acollida

del seu tema exòtic en una societat oberta al món com la catalana, se'n fan diverses edicions i traduccions.

El 1930 retorna a Barcelona i col·labora a la premsa, *Mirador*, *La Humanitat*. Seguint amb la descoberta de noves cultures, el 1935, *la Publicitat* accepta la seva proposta de fer un seguit de reportatges a l'Àfrica que es publiquin en forma de llibre, amb el títol de, *El Marroc sensual i fanàtic* (1936).

“Com la veu de l'aigua única i vària,
venint de molt endins, el meu passat
ressona en la fondària dels meus cargols marins”.
Màrius Torres (1916-1942)

Generalitat Republicana i feminisme

A. Bertrana es vincula al projecte de l'emancipació de la dona mitjançant l'educació, amb la creació d'una universitat obrera femenina, que es concreta el juliol del 1931 en la inauguració del “Lyceum Club de Barcelona”, del qual n'esdevé presidenta. El “Lyceum”, amb la seva activitat de conferències sobre educació, vot femení, salut, sessions de teatre, poesia, gramàtica catalana, contribueix a la construcció d'una modernitat política i artística, seguint el model d'altres capitals europees. El “Manifest de les dones”, a la revista, *Dona*

catalana, és un reflex de la participació de la dona en el projecte polític del Govern català i de la seva integració en l'activitat pública.

A. Bertrana manté posicions molt avançades a la seva època, sobre la prostitució, defensa l'amor passional dins el matrimoni, i el dret de la dona a ser activa i gaudir de la pròpia sexualitat. Idees potser més progressistes en aquest camp, que el feminisme anarcosindicalista de "Mu-

jerres Llibres". Col·laborà amb la Lliga Femenina Catalana per la Pau i la Llibertat, defensant en un míting, el 15 de gener del 1935, el desarmament universal. El 1932 l'escriptora inicia un apropament a Esquerra Republicana de Catalunya (ERC), i signa un manifest per a la constitució del Front Únic Femení Esquerrista de Catalunya, iniciativa de la secció femenina d'ERC, que defensava la sobirania popular, la laïcitat, la llibertat de culte i l'educació universal. Esdevé candidata d'ERC a les eleccions del Congrés de Diputats el novembre de 1933.

"La llibertat no és cara per escassa, sinó escassa per que s'ha de guanyar".
Joan Salvat Papasseit (1894-1924)

Guerra del 1936 i revolució

Se separa del seu marit alineat amb els feixistes. Junt amb Carme Nicolau dirigeix la col·lecció, *La novel·la femenina*. Enmig de dificultats econòmiques, accepta el càrrec de redactora en cap de la revista *Companya*, editada per la Unió de dones de Catalunya, el control polític del PSUC sobre la revista l'obliga a plegar després d'un any. El juny de 1938 obté un visat per anar a Ginebra, on viu en una situació de penúria econòmica, tot i l'ajut d'alguns amics suïssos i exiliats catalans. Del 1946 al 1948 viu a Prada de Conflent on coincideix amb Pau Casals i Pompeu Fabra.

"Frescor tèbia, ombra blanca,
poma d'olor en un vell calaix de roba blanca.
Infant que sap saltar la tanca".
Màrius Torres (1916-1942)

Sota el jou de la dictadura franquista

El 1949 torna a la Catalunya del primer franquisme, amb les presons plenes, les depuracions, la tuberculosi, el racionament, les delacions i els afusellaments periòdics al Camp de la Bota que seguiran fins el 1952. Treballa com a correctora a "Edito-

rial Joventut i fa classes de francès. Publica a la *Nova Col·lecció de Lletres*, *Camins de somni* (1955), *Tres presoners* (1957), *La nimfa d'argila* (1959) i *Ariatea* (1960), que guanya el Premi Fastenrath, en els Jocs Florals de l'Alguer (1961). Fou gràcies al suport i a la creació literària de l'exili europeu i americà, que la resistència cultural de l'interior va poder superar l'intent de genocidi cultural franquista.

L'escriptora estableix relacions amb les noves fornades d'escriptors. El 1967 és homenatjada per la seva tasca d'aportació a les lletres catalanes. Segueix treballant en la seva obra, en aquest cas en les seves memòries, *Memòries fins al 1935* (1973) i *Memòries del 1935 fins al retorn a Catalunya* (1975). Mor al Bergadà el setembre de 1974, com a conseqüència d'una malaltia del cor.

UNA LECTURA DE PERILL A LA RERAGUARDA

Agustí Barrera i Puigví.

Grup d'Historiadors Jaume Compte

La visió de l'home

Joan Peiró és una figura coneguda i apreciada al Maresme. Com a referent polític, segueix viu en l'imaginari col·lectiu. És coneguda la seva relació amb el Forn del Vidre (Cooperativa del Vidre) de Mataró, laboratori d'enginyeria social i escola d'autogestió.

Ell ajudà a la seva fundació quan s'instal·là a la ciutat el 1925, fou en aquest període quan realitzà una tasca considerable per a la fixació de la línia ideològica i organitzativa de la CNT. Va entendre el cooperativisme com a nova forma d'organitzar la societat, en un nou model d'anarcocooperativisme, perquè entenia que el cooperativisme havia d'estar imbuït d'esperit revolucionari.

El 19 de juliol de 1936, tot just vençut el cop d'Estat feixista, forma part del Comitè Local Antifeixista, a la Comissió de Proveïments, fins el 13 d'agost, que deixa el càrrec per a dedicar-se a tasques dins la CNT.

En molts dels discursos, articles, en els quals es fa una anàlisi de la seva trajectòria política i personal, indistriables l'una de l'altra, trobem que es ressalta, per damunt de tota altra consideració, la seva bondat, sovint se'l presenta com una mena de sant laic, obviant o menystenint la seva trajectòria de revolucionari. Creiem que algunes vegades aquest fet és el resultat del desconeixement de la seva producció intel·lectual, en d'altres hi ha una voluntat, per part de sectors benestants i benpensants, de recuperar la seva imatge, la de l'ideòleg del trentisme, dels Sindicats d'Oposició, que el (1933) se separaren de la CNT disconformes amb l'hegemonia de la FAI, i també del crític amb els pseudorevolucionaris que malmeten la imatge del procés revolucionari.

En el pròleg del llibre *Perill a la reraguarda*, el seu autor Julià Gual i Masoller (1905-1964), mataroní, militant d'ERC, company de J. Peiró al setmanari *Combat* i després com a director, al diari *Llibertat*, Òrgan oficial *Antifeixista del Consell Municipal*, ens parla del J. Peiró autodidacte, del revolucionari que ha patit les tor-

tures de la policia, l'empresonament i la "conducció ordinària", el trasllat de presó en presó caminant dies i dies per carreteres i camins de carro. Són aquestes adversitats el que forjarà el seu caràcter indòmit i rebel, sempre disposat a defensar el feble del seu opressor. L'autor del pròleg ens diu que els articles de J. Peiró que criticaven la "justícia de carretera" dels incontrolats, han tingut una interpretació interessada per part de la dreta reaccionària, dels

enemics del procés revolucionari per tal de desprestigiar-lo, quan de fet, el que volia J. Peiró era assenyalar, per eliminar-la una de les xacres que desacreditava el nou model de societat en construcció.

Perill a la reraguarda

L'aplec dels 23 articles del text foren publicats amb el títol de *Perill a la reraguarda*, per Edicions Llibertat, Mataró 1936, hi ha una segona edició de la Col·lecció Caps de Bou, número 7, 175 pàgines, impresa pel Patronat Municipal de Cultura i edicions Altafulla, el 1987. Del total d'articles, 12 fo-

ren publicats al diari *Llibertat Òrgan Oficial Antifeixista del Consell Municipal*, 2 al setmanari *Combat*, 2 a la *Rambla*, més 7 textos inèdits sense lloc ni data de publicació.

Cal remarcar que els 23 articles foren redactats enmig del doble procés de guerra i revolució que s'havia iniciat després del juliol de 1936 amb la seva redacció J. Peiró volia donar resposta als problemes i les contradiccions resultat del procés de canvi social que s'estava vivint. Els temes tractats van des l'esforç de guerra, el control sindical de la producció, la Nova economia la unitat antifeixista, les Col·lectivitzacions, la justícia revolucionària i les accions dels incontrolats. Pensem que dos punts cabdals destaquen del seu pensament, el de la justícia revolucionària, i el de l'ètica necessària en la construcció de la nova societat. Els articles que s'han pogut datar abasten el període del 18/04/ 1936 al 15/10/1936

Sobre la violència i els Tribunals Populars

Sovint, per mala fe o per desconeixement del context històric en el qual es produïren els fets, s'han fet servir les crítiques que J. Peiró fa en el recull d'articles, *Perill a la re-raguarda*, per a desprestigiar el moviment anarcosindicalista i el procés revolucionari que s'havia iniciat amb la formació del Comitè de Milícies Antifeixistes (del 21 juliol al 27 setembre 1936) i el Decret de Col·lectivitzacions d'Indústries i Comerços del Govern de la Generalitat (24/10/1936)

En diversos d'aquests articles, J. Peiró critica la violència gratuïta, sense sentit, les execucions extrajudicials sense garanties. Ell defensa la justícia revolucionària dels Tribunals Populars, la justícia de classe. Encara que la figura de la justícia burgesa porti els ulls tapats, com a senyal d'imparcialitat, sempre es decanta a favor de l'Estat, del capital financer, bancari, dels sectors que tenen el control econòmic i polític.

Potser perquè J. Peiró havia patit presidi, havia viscut la Llei de Fugues, aplicada als seus companys de la CNT, la deportació, la violència de la Federació Patronal exercida per la policia i el Sindicat Lliure a l'època de la guerra social (1917-1923), exigia que els feixistes, els possibles delinqüents, tinguessin dret a ésser escoltats, a la defensa ju-

rídica a la qual no tingueren accés els militants obrers de la CNT, durant la monarquia borbònica.

Conclusions

J. Peiró fou afusellat junt amb 7 anarcosindicalistes més al Camp de Tir de Paterna (País Valencià), el 24/07/1942. El feixisme exterminava a l'opositor polític, alhora que els actors i testimonis de les conquestes obreres i transformacions socials aconseguides en el període 1931-1939. J. Peiró es negà a col·laborar en l'organització del sindicat groc del franquisme, la Organización Sindical Española (OSE), més coneguda com a Central Nacional Sindicalista CNS), òrgan de control de la classe treballadora. Ell fou un exemple de dignitat política i personal, de coherència entre la seva ideologia i la pràctica política, formà part d'aquell estol d'apòstols de la política dels segles XIX i XX, que engegaren el procés de construcció d'una societat no sotmesa a la dictadura del capital, al servei de la majoria.

CURSET SOBRE RECERCA HISTÒRICA

Del 5 de març al 2 d'abril d'aquest 2022, el Col·lectiu pel Museu Arxiu d'Arenys de Munt ha organitzat el curset *Història familiar, arxius i recerca a Arenys de Munt*. La nombrosa assistència i els comentaris favorables sobre les conferències han estat un estímul molt positiu per la feina que estem desenvolupant des de fa tants anys. La nostra intenció era oferir un ventall de les activitats que estem portant a terme i, sobretot, obrir les nostres portes als homes i dones d'Arenys de Munt per si algú s'animés a entrar i participar en aquesta labor apassionant que és la recerca històrica.

Arenys de Munt, com tots els pobles civilitzats necessita la memòria històrica per ubicar-se en un món cada cop més globalitzat i despersonalitzat. Els testimonis de les generacions passades tant com els de la nostra generació han de ser conservats perquè conformaran la memòria del nostre futur. Aquesta labor ens pertany a tots nosaltres i, si no ho fem, ningú assumirà el repte perquè no se sentirà motivat per fer-ho.

Esperem que en un futur no gaire llunyà podrem gaudir d'un museu i d'un arxiu institucionalitzats que tinguin cura del nostre patrimoni històric i cultural, material i immaterial, per oferir com a llegat a les generacions més joves per tal que s'arrelin a la nostra terra i puguin construir una societat presidida pels valors democràtics de respecte, llibertat i solidaritat.

Gustau Adzerias, abans d'iniciar la seva ponència

Curset: Història familiar, arxius i recerca a Arenys de Munt. Març-abril 2022

5 de març. *Introducció a la recerca històrica*. Francesc Forn

La Història. Importància de la Memòria històrica
Fonts de la Història: primàries i secundàries
Dues fonts bàsiques: Paleografia. Pràctiques de Paleografia
Arqueologia. Pràctiques d'Arqueologia

12 de març. *Els arxius*. Imma Moratalla

Sistema d'arxiu de la Generalitat de Catalunya
Document
Suports documentals
Documents d'arxiu i documents de suport informàtic
Fons documentals i Arxiu
El cicle de vida del document
Iniciació a la classificació del fons privat (el de casa)

19 de març. *Genealogia i Història familiar*. Gaspar Casals

La genealogia. Ascendent i descendent
El parentiu
Què és la Història familiar
Fonts documentals
Informàtica i internet

26 de març. *Una introducció a l'Heràldica. El blasó familiar*. Gustau Adzerias

L'origen
La Preheràldica i l'Heràldica
L'escut d'armes
Els armorials
El blasó d'un llinatge d'Arenys de Munt
Els orígens a través d'un escut
Lluita per un escut

2 d'abril. *La recerca a internet*. Elies Surroca

La recerca als arxius catalans i espanyols
La recerca als arxius francesos

Curset a Arenys de Munt
Lloc: Can Borrell. Horari: Matí de 10 a 2/4 de 12
HISTÒRIA FAMILIAR, ARXIUS I RECERCA A ARENYS DE MUNT

5 de març: *Introducció a la recerca històrica*, a càrrec de Francesc Forn.
12 de març: *Els arxius*, a càrrec d'Imma Moratalla.
19 de març: *Genealogia i Història familiar*, a càrrec de Gaspar Casals.
26 de març: *Una introducció a l'Heràldica: el blasó familiar*, a càrrec de Gustau Adzerias.
2 d'abril: *La recerca a internet*, a càrrec d'Elies Surroca.

Vols conèixer els teus antecedents familiars i no saps per on començar? Vols encetar alguna recerca històrica a Arenys de Munt o a la comarca? Vols conèixer una mica més el món de la història i conèixer els seus fonaments? Vols saber els recursos que pots trobar a internet per fer una recerca històrica? T'has jubilat i vols fer alguna cosa interessant i valuosa per a la ment? Aquest és el teu curset! I, a més, és gratuït!

Inscripcions: col.lectiumuseuarxiu@gmail.com
o el primer dia d'inici del curset
Arenys de Munt, febrer 2022

Col·lectiu pel Museu Arxiu d'Arenys de Munt

LA 134 BRIGADA MIXTA, PRIMER BATALLÓ, A ARENYS DE MUNT

Francesc Forn i Salvà

Els Fets de Maig de 1937 comportaren un canvi important en la política seguida fins aquells moments a Catalunya. Després de durs enfrontaments del 3 al 7 de maig de 1937, entre les forces d'ordre públic de la Generalitat, amb el suport d'ERC, PSUC, UGT i Estat Català, contra militants de la CNT, FAI i POUM, amb un balanç de 500 morts i 1500 ferits, el govern de la Generalitat va perdre les competències en l'ordre públic, mentre augmentava la centralització política en mans del govern espanyol.

Una de les conseqüències d'aquells greus fets va ser la desaparició de l'Exèrcit de Catalunya, que passà a ser Ejército del Este i la seva integració dins de l'Exèrcit Popular de la República. El comandant Vicenç Guarnier fou substituït pel general Sebastián Pozas com a responsable màxim de l'exèrcit a Catalunya. Els canvis en el govern espanyol comportaren la creació d'un ministeri de Defensa Nacional i el nomenament de Vicente Rojo com a cap de l'Estat Major central, amb seu a València.

La reorganització militar, ja iniciada el setembre de 1936 amb la mobilització de les lleves de 1932 a 1935, comportà la constitució de la Brigada Mixta com a unitat militar bàsica de l'Exèrcit Popular de la República. Les noves brigades combinaven unitats de distintes armes (infanteria, cavalleria i artilleria) i es distribuïen en quatre batallons d'infanteria, un esquadró motoritzat de cavalleria, quatre bateries de canons, una companyia de sapadors, una columna de municionament i diferents unitats de transmissions, intendència i sanitat. (1)

D'altra banda, la mobilització forçosa de lleves exigia un període d'entrenament en instrucció militar bàsica per al personal mobilitzat abans d'incorporar-se a la seva Brigada. Els decrets de juliol de 1937 creaven els Centros de Reclutamiento Movilización e Instrucción (CRMI que

més tard passaren a ser CRIM). En l'impàs originat entre els Fets de Maig de 1937 i els nous decrets de creació dels CRIMs, entre maig i juliol de 1937, les Brigades Mixtes que s'anaven incorporant al front, seguien un entrenament militar semblant al que s'havia anat realitzant fins aquells moments. Va ser en aquest interval pendent dels nous canvis, que la 134 Brigada Mixta, Primer Batalló es va instal·lar a Arenys de Munt per tal que els nous incorporats a files portessin a terme la instrucció militar.

La 134ª Brigada Mixta s'organitzà el maig de 1937 com a reserva del Ejército del Este integrant-se en la 31 divisió del X Cuerpo de Ejército. Per comandar la Brigada es designà al comandant Celestino Garcia-Miranda Fernàndez-Gallardo. El comissari era Álvaro Costea Juan. El juny de 1937 participà en el setge de Huesca i al setembre a Belchite.

El 18 de maig de 1937, el consell municipal d'Arenys de Munt contestà la demanda que se li havia fet per tal de desinfectar els locals destinats a l'aquartermament dels soldats. Els edificis desinfectats foren el local del Sindicat Agrícola, al rial Pasqual, i la fàbrica Manufacturas Colomer SA, en aquells moments sense cap mena d'activitat industrial i en part ocupada pel Sindicat de pagesos. Una setmana més tard, el 24 de maig, el consell rebia la notificació de la Inspecció general de control, alistament i instrucció, encara dependent

Edifici del Sindicat Agrícola als anys 40. Rial Pasqual (Arxiu J. Missé)

de la Conselleria de Defensa de la Generalitat de Catalunya, segons la qual es designava com a instructor de la 134 Brigada Mixta a l'alferes d'infanteria Jaume Martí Porta, amb el prec que se li donessin tota mena de facilitats en la seva destinació. (2) Unes setmanes més tard, el 21 de juny, es presentà al consell, el sergent Jaume Bru Font, per prestar els seus serveis com a ajudant i instructor a les ordres de l'alferes Martí. Ara ja era el Cuartel General del Ejército del Este el que havia enviat el sergent Bru a Arenys de Munt. (3)

La vida municipal es veié força trastocada per la presència del batalló al poble. El consell municipal hagué de fer front a les noves necessitats que li plantejava la presència dels soldats, sobretot pel que feia a la provisió d'aliments enmig d'una situació de penúria generalitzada. D'altra banda, davant de les exigències d'un transport ràpid el consell va requisar sense gaires manies el cotxe Rossengart, propietat de Joaquina Cot Gibert. (4)

El Primer Batalló de la 134 Brigada Mixta, instal·lat a Arenys de Munt, estava compost per uns 250 homes, repartits en tres companyies. La primera companyia s'ubicà al local del Sindicat Agrícola, al rial Pasqual. Les altres dues companyies s'estatjaren a l'edifici de Manufacturas Colomer Hermanos SA. L'inventari efectuat el 23 de juny de 1937 en presència del delegat del consell d'Arenys de Munt, Joan Galera, ens permet conèixer el material, bàsicament somiers i matalassos, que acompanyava el batalló de soldats:

“Primera Companyia. Camas somiers 85, colchonetas 78, sabans 7, mantas 2, canezales 23, fundas almohadas 6, tablas 97, banquillos 120, sillas 3, mesas escritorio 4, armarios 2.

Tercera companyia. Camas somiers 97, colchonetas 73, sábans 9, cabezales 86, fundas cabezales 18, tablas 13, banquillos 98, sillas 1, mesas escritorio 1.

Cuarta companyia. Camas somiers 59, colchonetas 35,

cabezales 24, fundas cabezal 3, tablas 107, banquillos 72.

Sanidad. Banquillos 2, sillas 3, mesas 1.

Departamento de cocina. Colchonetas 13, sábanas 4, mantas 16, cabezales 11, banquillos, 10, camas somiers 6, tablas 8. camas somiers 6.

Resumen del inventario reseñado anteriormente: Camas somiers 247, colchonetas 204. Sabanas 20, mantas 7, almohadas 147, fundas almohadas 24, tablas 230, banquillos 302, sillas 7, mesas escritorio 6, armarios 2.

El anterior inventario y resumen se extiende por triplicado a los efectos de que el Consejo municipal se hace cargo de los objetos descritos en el estado de conservación y uso que en la actualidad se encuentran y al solo efecto de guardarlo para ser entregado nuevamente al cuerpo que Guerra designe.

Arenys de Munt, 24 de junio de 1937.”

Signa el delegat del consell Joan Galera

Una nota a continuació de l'inventari, ens fa saber que la companyia número 1, es trobava instal·lada al local del Sindicat Agrícola i que calia controlar la despesa elèctrica del local: “En la dependencia Número 1 se encuentra el contador de la corriente electrica que controla el consumo de fluido del Sindicato Agrícola, lo que hace que en esta dependencia tengan acceso los del mismo y a los efectos de responsabilizarse de todo cuanto en la misma está reseñado. Firman y sellan este documento por triplicado en Arenys de Munt a 23 Junio de 1937”.

Signava la nota el president del Sindicat Agrícola d'Arenys de Munt, Modest Soler.

Capçalera dels impresos que feia servir l'empresa Manufacturas Colomer Hermanos SA

Donat que la instrucció dels soldats del batalló es realitzava amb uns recursos molt precaris, el consell envià l'alferes al Baix Montseny (Sant Celoni) per tal d'aconseguir material adequat. La demanda anava adreçada al consell del Baix Montseny: "Sou pregat de que vulgueu entregar al company Jaume Martí Porta, oficial de l'Exèrcit Popular els fusells per a la instrucció dels mosos que s'estan instruint". (5) Al mateix temps, s'envià el sergent Jaume Bru cap a Bellserat (Sant Pere de Torelló), amb el mateix propòsit d'obtenir armament per a la instrucció militar. L'encàrrec al Baix Montseny tingué un èxit relatiu, ja que un mes més tard, el Consell d'Arenys de Munt va rebre 75 fusells, de fusta! (6)

La requisita de l'edifici propietat de Manufacturas Colomer Hermanos SA, habilitat per a l'estada dels soldats, va ser comunicada pel consell com un fet consumat a la direcció de l'empresa, amb seu a Mataró, el juliol de 1937: "Companys salut: Pel vostre coneixement plau-me anunciar-vos que els locals de l'edifici Manufacturas Colomer d'aquesta localitat, habilitats per estada dels soldats, queda sota la guarda d'aqueix Consell municipal. Vostre i de la causa." (7) La resposta que donà la direcció de l'empresa a l'expropiació de l'edifici tenia un cert punt d'ironia: "Plau-nos tan bon guardià, però no creiem inoportú comunicar-vos que, en el seu dia, haurem de recórrer a lo que la nova llei ens permeti per a que ens sia reconegut el dret de prioritat sobre l'usdefruit d'aquest edifici." (8)

Les àmplies naus de l'edifici de Manufacturas Colomer donaven per a molt. El mes d'agost de 1937, després de la petició de la comandància del cos de carrabiners, el consell municipal les cedia per tal que s'hi ubiqués una companyia de carrabiners. Contestava el consell que "no tiene inconveniente alguno en que se habilite para Cuartel del Cuerpo de Carabineros el edificio sito en esta término municipal y conocido por Manufacturas Colomer SA, estando conforme

este Ayuntamiento en hacer cesión de cuantos derechos tiene sobre el mencionado edificio mientras y tanto esté destinado a albergue de la fuerza de dicho Instituto" (9). La companyia de carrabiners, composta per uns 70 membres, estigué plenament operativa des de les primeres setmanes de 1938.

No sabem el temps que les tres companyies del primer batalló de la 134 Brigada Mixta estigueren a Arenys de Munt. La reorganització militar amb la creació dels Centres de Reclutament i Instrucció Militar (CRIM) canviaren el panorama de la instrucció. La situació estratègica d'Arenys de Munt, així com l'ampla extensió del seu terme municipal propiciaren l'emplaçament, el mes de maig de 1938, del CRIM 16, campament número 2 als terrenys de Ca l'Amar, a Lourdes Sobirans, fins al mes de gener de 1939. (10)

1. Carlos Engel Masoliver. *Historia de las Brigadas Mixtas del Ejército Popular de la República, 1936-1939*. Madrid: Almena Ediciones, 2005.
2. AHMAdeMunt. Correspondència, 1937. 24 de maig de 1937.
3. AHMAdeMunt. Correspondència. 21 de juny de 1937.
4. AHMAdeMunt. Correspondència. 3 de juny de 1937.
5. AHMAdeMunt. Correspondència. 21 de juliol de 1937.
6. AHMAdeMunt. Correspondència. 25 de juny de 1937.
7. AHMAdeMunt. Correspondència. 20 de juliol de 1937.
8. AHMAdeMunt. Correspondència. 26 de juliol de 1937.
9. AHMAdeMunt. Correspondència. 22 d'agost de 1937.
10. Francesc Forn. "CRIM 16. Campament número 2 a Arenys de Munt". *Arennios* 9. Segona època. Arenys de Munt, juny de 2018.

L'ESGLÉSIA DE SANT MARTÍ D'ARENYS DESPRÉS DE LA CONSAGRACIÓ. SEGLES XVI, XVII i XVIII (2)

Francesc Forn i Salvà

6. Altar de Sant Jaume i Sant Sebastià

Aquest altar, juntament amb el de la Verge Maria i el de Sant Pere i Sant Joan, foren els primers que s'habilitaren per a la devoció popular. L'altar es bastí a la capella de les fonts, sota el cor, a la banda de l'evangeli. El desembre de 1546, Toni Golba, fuster de Santa Maria d'Arenys, rebé dels obrers 10 ducats per haver treballat i completat el retaule de l'altar (1). El retaule fou pintat l'any 1604.

El benefici fou instituït i era de presentació dels hereus del mas Bellsollell de la Torre i de n'Oliver de Goscons. El seu valor, inferior al dels altres altars, era de 5 lliures. Més endavant passà a ser de presentació únicament de Can Bellsollell de la Torre, amb el dret de tenir tomba pròpia al davant del seu altar.

L'any 1759 el retaule es renovà completament i fou substituït per un de nou que va incorporar la imatge de Sant Roc (PONS, 1944: 25). Sant Roc, igual que Sant Sebastià, fou advocat i protector contra la pesta i la seva devoció havia arrelat amb força entre la gent d'Arenys de Mar. El protagonisme central del retaule corresponia a Sant Sebastià, mentre que a un nivell inferior quedaven les figures de Sant Jaume, a la seva dreta, i Sant Roc a la seva esquerra.

7. Altar del Roser

L'altar del Roser s'ubicà a la planta inferior del campanar, un espai que fins aquell moment havia estat ocupat per la capella dedicada al Sagrat Cor de Crist i als sants Abdó i Senén (FORN, 2019), uns sants que ara s'havien incorporat a l'Altar Major. El retaule del Roser fou construït el 1571. Un any després, el 1572, Ramon Puig, pintor, va rebre la quantitat de 68 lliures "per pintar un retaule de la Verge Maria del Roser"(2). El 1626, Gue-
rau Vilagran va esculturar una imatge de la Verge del Roser (PONS, 1944: 25). Aquest altar fou renovat completament a final del segle XVII, i substituït per un nou altar amb un retaule que era una delicada i esclatant mostra d'art barroc amb tots els elements representatius

Altar de Sant Jaume, Sant Sebastià i Sant Roc. Fotografia : Josep Missé i Torras

Altar del Roser. Fotografia: Josep Missé i Torras

d'aquell estil artístic. Aquest retaule va arribar fins als disbarats de 1936.

El benefici de l'altar de la Verge del Roser fou fundat i era de presentació de la Casa Sala, amb tomba familiar pròpia al davant de l'altar.

El recull de mossèn Farró ens diu que: "Este altar se halla a la entrada de la iglesia, al lado de la epístola y es de estilo barroco esculpado. En la hornacina central hay la imagen de la titular, N. Sra. Del Rosario, de 1,35 m. altura, acompañada de San Domingo y santa Catalina, arrodillados, de 0,52 m. y 0,45 m. respectivamente. Sobre esta hornacina hay un alto relieve representando la coronación de la Virgen, de 1 m. ancho por 0,85 alto. Al lado del evangelio hay

otro relieve representando a la Anunciación, de 1,25 m. alto por 0,58 ancho y al lado de la epístola otro alto relieve representando la presentación de la Virgen al templo de iguales medidas que el anterior. Contiene un sagrario en que se guardan reliquias de San Domingo. Hay un crucifijo pequeño de 0.21 m. altura, haciendo la cruz con el pie 0,68 m. alto." (FARRÓ, 1931).

8. Altres elements

Altar del Sant Sepulcre. L'altar estava ubicat entre l'altar de Sant Isidre i l'altar del Roser. Fou treballada en estil renaixement pel mestre Giralt en diverses etapes entre 1556 i 1559, fou reformada l'any 1625 pel mestre Torras (PONS, 1944: 14). A la visita pastoral de 1573, el bisbe Benet de Tocco va supervisar l'altar del Sant Sepulcre (3).

Tribuna. Mossèn Farró va ser molt breu en la seva descripció: "Es de estilo barroco, de madera esculpada, sin pintar" (FARRÖ, 1931). Josep Vilarrassa i Teixidor va finançar la construcció de la tribuna l'any 1674, al mateix temps que costejava l'altar de Sant Antoni de Pàdua, com ja hem vist. El 1675, Josep Vilarrassa, juntament amb el seu pare, Antoni Vilarrassa, van fundar un benefici a l'**altar del Sant Crist**, al davant de l'altar de Sant Antoni de Pàdua. Poc després de tenir l'altar enllestit, adquirien el dret de tomba familiar pròpia entre els dos altars. Aquell espai, que portava cap al portal xic i donava accés al fossar, era el dels Vilarrassa, amb els dos altars, l'escut dels Vilarrassa al peu de l'altar de Sant Antoni, el panteó, i la tribuna des d'on podien seguir la missa de forma privilegiada.

Tribuna dels Vilarrassa, altar del Sant Crist, altar de Sant Antoni de Pàdua i trona. Fotografia: Josep Missé i Torras

Comunidor. El comunidor era un element imprescindible en els temples parroquials del segle XVI. Habitualment era una construcció quadrangular, oberta als quatre vents i ubicada a l'exterior i prop de l'entrada de l'església parroquial, tot i que també trobem comunidors a les parts altes dels campanars amb finestrals oberts en cadascun dels punts cardinals des d'on es podia tenir una visió quasi sencera del terme parroquial. La seva funció era molt clara: des del comunidor, el capellà seguint un ritual establert exorcitzava qualsevol dels desastres que podien afectar la comunitat, ja fossin tempestes, desastres naturals, guerres, pestes o la mateixa presència de bruixes, bruixots o del maligne.

El primer comunidor s'aixecà dins del recinte del fossar. El mes d'abril de 1547, Joan Sala, claviari de la universitat donà a n'en Puig l'import dels carreus que havia aportat "per fer lo porxo per comanir lo temps"(4). Uns mesos més tard, es pagà a n'en Vallalta de Goscons per un àlber per "fer biges per lo porxo ho comenidor"(5). Mestre Giralt s'encarregà d'aixecar les parets pel "porxo qui està dintre del sementiri"(6). Aquest comunidor, acabat el mateix any de 1547, es féu servir, també, com a recinte de referència on el claviari signava contractes, feia pagaments... (7)

Un segle més tard, a mitjan segle XVII, el comunidor canvià el seu emplaçament i passà a estar ubicat a la part alta del campanar, probablement a l'espai habilitat per les campanes. El 7 de setembre de 1631, mestre Torres va rebre 5 lliures per 20 peces de pedra picada pel "cargol del campanar que a de muntar al comunidor"(8). Entorn de 1650 trobem la compra de teules i rajoles per les obres d'adequació del nou espai i el trasllat de les campanes al que es va anomenar la "agulla del campanar"(9), una estructura metàl·lica per subjectar les campanes, que substituïa la punta piramidal feta d'obra i enrajolada que fins aquells moments havia coronat el campanar. El nou comunidor era l'únic espai del campanar obert als quatre vents, des d'on es podia albirar la major part del terme parroquial i, per tant, permetia que l'exorcisme arribés a tots els racons de Sant Martí d'Arenys. L'any 1747 els obrers adquiriren una creu de Sant Toribio per comanir el temps o altres adversitats (10).

Elements defensius

La terrorífica escomesa que el pirata Dragut dugué a terme durant el mes d'agost de 1545 a les poblacions costaneres de la Marina de la Selva, amb el saqueig de Pineda i Malgrat i l'assassinat i segrest de nombroses persones, portà la gent d'Arenys de Munt a fortificar

l'església parroquial de Sant Martí (11). El perill era ben real, ja que els pirates havien arribat a saquejar masies i nuclis de població força allunyats del litoral.

Les fortificacions consistiren en la construcció d'un baluard davant el portal major i de dos matacans, un sobre l'entrada principal i l'altre damunt del portal xic, encara avui visible. El baluard probablement consistí en un o diversos murs que conformaven un tancament defensiu que protegia l'entrada principal(12). El mes d'octubre de 1545, s'acorda "paradar lo potal y aydar a la paret de devant lo portal de la nostra esglesia per quauza dels moros" (PONS, 1944: 14). El 2 de novembre de 1545, Joan Sala, clavari, va pagar la feina "als mestres hi manobres que avien fet lo baluart davant lo portall magor"(13). Unes setmanes més tard, per Sant Joan de Nadal (27 de desembre), amb la feina ja feta, el clavari va passar comptes amb el mestre de cases Leonart "per fer lo baluart hi paradar lo portal magor de la higlésia de Arenys" (14). Els matacans no s'incorporaren al sistema defensiu fins el mes de març de 1548: aquell mes el clavari pagà l'adquisició de sis centes rajoles "aviam compades per les garites de l'agessia a Johan Soler de Renys" (15).

Orgue

Des de l'any 1557 es treballava en la construcció de la capella que havia d'acollir l'orgue, al costat del campanar. La part baixa acolliria, força anys més tard, el retaule i altar de Sant Isidre, mentre que la part alta es destinaria a l'orgue. L'orgue, un element imprescindible en les esglésies del segle XVI, fou construït pel mestre Salvador Estada, de Girona, el 1560. Les portes foren pintades per Pere Serafí. Aquell mateix any, mestre Roig ja feia sonar l'orgue recentment estrenat. El 1574 es construï la volta grossa de l'orgue. L'any 1723, Salvador Nogueras, escultor d'Arenys de Mar, rebé 12 lliures 18 sous dels obrers "del preu fet de l'obra de la orga" (16). Fou substituït per un orgue barroc el 1794 (PONS, 1944: 28).

Aquest darrer orgue va arribar fins al 1936, tot i que en un estat força deplorable."Es de estilo barroco, con maderas esculpturadas sin pintar. Es inservible", va escriure mossèn Farró). Probablement, feia anys que havia deixat de sonar. La fotografia que en va fer Josep Missé ens mostra un orgue barroc però amb les formes ja molt simplificades.

Com a elements destacats hi veiem d'una banda, el típic cap de moro amb moviment als llavis, i de l'altra, el primer escut municipal gravat sobre fusta.

L'any 1925, l'alcalde Pere Gaspart va fer una descripció ben explícita d'aquest primer escut: "Expuso el Señor Presidente que habiendo tenido conocimiento de que en esta Iglesia Parroquial se hallaba esculpido el histórico escudo de esta población, el cual consistían en un árbol o arbusto plantado sobre el montículo central de los tres que figuran en dicho escudo, hallándose grabada sobre el de la izquierda una A y sobre el de la derecha una R, el cual por desconocimiento u omisión no figuraba en ningún documento ni atributo oficial de esta población por cuya causa ha venido usándose el de la Parroquia en vez del propio histórico..."(17).

Campanes

És força probable que s'aprofitessin les velles campanes de l'església romànica per ubicar-les en el nou campanar. A mitjan segle XVIII foren substituïdes

Orgue del segle XVIII. Fotografia: Josep Missé i Torras

per tres campanes noves acabades de fabricar. Mossèn Farro ens en diu el nom i la data: “Está (el campanar) situado en la fachada de la iglesia, sobre la primera capilla, del lado de la epístola, de base cuadrada, con paredes de mampostería y ángulos de sillería. Su altura es de 22 metros y contiene cuatro campanas de diferentes medidas cual peso se ignora. La mayor llamada Martina es del año 1753. La segunda, llamada Santa Bárbara, es del mismo año. La cuarta cuyo nombre se ignora, es de la misma fecha y construidas todas tres por Jaume Pallés (18). La tercera es construida por Esteba Puig, de Gerona y fue construida 1899.

Cripta central i cripta de l'Obra

La nova església havia reservat l'espai necessari per construir panteons familiars de determinades nissagues al davant d'altars molt escollits. Així ens trobem que el Sala tenien privilegi per enterrar davant de l'altar del Roser, els Bellsollell al davant de l'altar de Sant Jaume i Sant Sebastià i els Vilarrassa tenien sepulcre enfront de l'altar de Sant Antoni de Pàdua.

A la segona meitat del segle XVII, però, i probablement amb la finalitat d'obtenir recursos per a l'obra, s'inicià la construcció d'una cripta al subsòl de la nau central del temple. La intenció era oferir la possibilitat que, mitjançant un determinat pagament, tothom

Interior de la cripta central

qui volgués pogués ser enterrar a l'interior del temple. La renovació de l'enllosat de l'església efectuat l'any 1997 ens permeté conèixer l'existència i les característiques d'aquest impressionant element funerari (FORN, 2001).

La cripta central s'estenia al llarg de 16 metres, des de l'entrada principal fins al presbiteri. El seu tancament superior, amb lloses de granit, conformà un passadís central, trepitjat per tots els qui s'apropaven a l'altar major. El sòl de la cripta feia uns 3 metres d'amplada i una alçada de 3,30 metres. Dues parets d'un metre i mig d'alçada conformaven els laterals de la cripta. Damunt seu hi descansava una volta feta amb totxos d'un metre i mig de radi. Una tapa amb anelles de ferro a la seva part superior, tancava l'accés a la cripta.

La llicència donada pel bisbe de Girona, Ildefonso de Balmaseda, a Salvador Bellsollell l'any 1678, per fer tomba davant l'altar major, ens permet afirmar que aquell any fou el de la inauguració de la cripta (19). Fins aquell moment, els Bellsollell havien enterrat al davant de l'altar de Sant Jaume i Sant Sebastià, ara podien enterrar, amb les armes o insígnies de la casa, en un indret privilegiat de la nova cripta: just davant del presbiteri. L'any 1803, Anton Bellsollell va fer canviar la tapa de la sepultura “ab pedra de Montjuich, per ésser (la vella) dolenta y anar-se'n a bocins y trossos la que y avia, que era pedra de la terra”. (SIMON, 1993: 138)

Les profanacions que patí l'església i els sepulcres de l'interior del temple al llarg dels segles XIX i XX, van ocasionar que avui s'hagin perdut la majoria d'elements significatius d'aquella cripta.

D'altra banda, l'any 1780, qui sap si motivat perquè la cripta central no tingué el reclam que s'esperava, els obrers acordaren la construcció d'un sepulcre propi, al davant de l'altar de Sant Isidre. Van escriure els obrers que la sepultura s'havia dividit en dues parts “perquè així quant sia plena la huna, servesca la altre o bé per distingir-se lo estat de perçones (...) comença (la primera) al seguit de la de Casa Sala, que està devant lo altar de Nostra Señora del Roser, y la altre afronta fins a la del Sr. Corney, avent-i la distància de deu palms quals se han dextat per plantarsse allí lo altar de la Assumpta y podersse allí dir missa sobre terra ferma segons que així ho disposan los Concilis”(20). Qui volgués enterrar al sepulcre de l'obra havia de pagar 3 lliures si el difunt era adult o bé 1 lliura 10 sous per als infants. La sepultura es cobrí amb una artística llosa de marbre decorada amb una franja al

Part superior de la cripta

seu voltant amb motius vegetals; el símbol de la mort ocupava l'espai central de la tapa.

Altres

El pintor Ramon Puig, que ja hem vist treballant al retaule del Roser, també realitzà altres encàrrecs de l'obra, el més important dels quals fou la de l'any 1571: la pintura de la cortina de l'altar major, amb un sant Crist, la imatge de la Verge i la de Sant Joan. El mateix pintor fou l'autor de la pintura del retaule de la capella de Sant Miquel, l'any 1569 (21).

Garcia Gil Manrique, bisbe de Girona (1627-1633) donà llicència als obrers perquè les cases notables d'Arenys de Munt, poguessin tenir **banc a l'església** i, així, seguir asseguts els diferents actes religiosos (22). L'any 1692, Salvador Bellolell de la Torre i Joan Borrrell del Mas, van rebre autorització per fabricar un banc o escó, arran del presbiteri a la part esquerra mirant l'altar major (23).

El mes de març de 1602, el clavari pagà l'import de la construcció de **la trona** al mestre fuster Jaume Carre-ras d'Arenys de Mar (24).

L'any 1724, Josep de Jalpí i Francesc Bellolell, obrers, juntament amb el rector Ignasi Ballester i els regidors de l'ajuntament, portaren a terme una colla d'obres al temple parroquial. Els treballs consistiren en "blanquinar, rebàtrer, fer lo orga, balustrada del cor y altres obres necessàries" (25).

1. APAdMunt. Llibre de Clavaria. Fol. 121.
2. APAdMunt. Fa per l'Obra. Fol. 63vº.
3. Arxiu Diocesà de Girona. Visites pastorals. Visita del bisbe Tocco. 1573. Nº 61.
4. APAdMunt. Llibre de Clavaria. Fol. 121.
5. APAdMunt. Llibre de Clavaria. Fol. 125vº.
6. APAdMunt. Llibre de Clavaria. Fol. 126.
7. El juny de 1552, el clavari va pagar a Pere Nunyes i a Pere Serafi l'import de la pintura del retaule de la Verge Maria, "sots lo porxo". APAdMunt. Llibre de Clavaria. Fol. 146.

8. AHFF. Llibre de Clavaria de la Universitat de Sant Martí d'Arenys. 1597-1700. B-2. Núm. 170. Fol. 96.
9. AHFF. Llibre de Clavaria de la Universitat de Sant Martí d'Arenys. 1597-1700. B-2. Núm. 170. Fol. 145.
10. APAdMunt. Llibre de l'Obra. 3.2.2. 1747-1748.
11. Francesc Forn i Salvà. Viure i sobreviure al segle XVI a la Marina de la Selva. Mataró: Caixa Laietana, 2010.
12. Els fonaments que la prospecció arqueològica efectuada darrerament a la placeta de l'església posà al descobert, podrien pertànyer a aquest sistema defensiu que els contemporanis anomenaven baluard. Roger Sala i Helena Ortiz-Quintana. Prospecció georadar per caracterització d'àmbit arqueològic. Plaça davant l'església, Arenys de Munt. Memòria d'intervenció. 2020.
13. APAdMunt. Llibre de Clavaria. Fol. 120.
14. APAdMunt. Llibre de Clavaria. Fol. 120.
15. APAdMunt. Llibre de Clavaria. Fol. 127vº.
16. APAdMunt. Llibre de l'Obra. 3.2.2. 1723.
17. AHMAdeMunt. Acta de la Comissió municipal permanent. 17 d'octubre de 1925.
18. Jaume Pallés, de Granollers, fou un fonedor de campanes que gaudí d'un fort prestigi a la segona meitat del segle XVIII. Autor de la fosa de nombroses campanes a diferents poblacions de Girona i Barcelona, també és l'autor d'una campana de la catedral de Tarragona i una altra de la de Barcelona.
19. Llibre A de la casa, heretat y mas Bellolell de la Torre. Número 265. Pàg. 188.
20. APAdMunt. Llibre de l'Obra. 3.2.2. Fol. 10.
21. AHFF. Llibre de l'Obra. Núm. 208. 1510-1578.
22. AHFF. Llibre de clavaria de la universitat de Sant Martí d'Arenys. 1597-1700. B-2. Núm. 170. Fol. 1.
23. Llibre A de la casa, heretat y mas Bellolell de la Torre. 17 de novembre de 1692.
24. AHFF. Llibre de clavaria de la universitat de Sant Martí d'Arenys. 1597-1700. B-2. Núm. 170. Fol. 10.
25. AHFF. Secció notarial. Notari Gabriel Arquer de Portell. 1723-1725. Vol. 274. Fol. 8vº.

FARRÓ (1931): Mossèn Narcís Farró. *Inventari dels altars i altres objectes de culte existents a l'església de San Martí d'Arenys*. Arenys de Munt.

FORN (2018): Francesc Forn. "L'església romànica de Sant Martí d'Arenys". *Arennios* 10, núm. 10. 2a època. Arenys de Munt, desembre de 2018.

FORN (2019): Francesc Forn. "La construcció del nou campanar a Sant Martí d'Arenys (1514-1521)". *Arennios*, núm. 12. 2a època. Arenys de Munt, desembre de 2019.

FORN (2001). *La cripta de Sant Martí d'Arenys*. Fulls Arenyencs de Cultura, núm. 3. Arenys de Munt.

GARRIGA (1988): Joaquim Garriga i Riera. "Escultures de Joan de Tours a Arenys de Munt". *Arennios*, núm. 6. Arenys de Munt.

PONS (1944): Josep Maria Pons i Guri. *Un siglo de arte religiosos en San Martín de Arenys de Munt*. Arenys de Mar: Tipografia J. Tatjé.

PONS/FORN (2003). *El santuari de la Verge del Re-meí*. Arenys de Munt.

SIMON (1993): Antoni Simon. *Pagesos, capellans i industrials de la Marina de la Selva*. Barcelona: Curial.

FÈLIX GRAUPERA I LLEONART(1873-1936)

**President de la Patronal catalana i espanyola mort al principi de la guerra civil,
a Arenys de Munt**

Elies Surroca i Campàs

L'actuació de Fèlix Graupera com a dirigent de la Patronal i personatge involucrat en la repressió dels moviments sindicals - i previsiblement en el pistolisme de la Patronal - va desencadenar els fets violents, que van posar fi amb la seva vida i que foren protagonitzats per milicians cenetistes, que van aprofitar l'ocasió per passar comptes.

Situació de conflictivitat laboral el 1919

L'any 1902, un jove Graupera - de professió contractista d'obres - entrà a formar part de la junta directiva del Centro de Contratistas Generales de Obras y Maestros Auxiliares i el 1919 ja funcionava la Federació Patronal de Barcelona, de la que en Fèlix en fou el primer president, i precisament aquesta època, coincidí amb els anys més durs de la conflictivitat laboral posterior a la Gran Depressió econòmica de la postguerra europea, però, també amb la reacció més violenta del pistolisme patronal.

La vaga de La Canadencia. Inici del conflicte

La vaga de la Canadencia (Barcelona Traction, Light and Power Company) que fou el fet que inicià el conflicte laboral més greu de principis del segle XX, va ser un moviment de reivindicació social dirigit per la Confederació Nacional del Treball (CNT) que com a demanda principal exigien la jornada de vuit hores, una de les fites del moviment obrer mundial. El conflicte començà a Camarasa el 8 de febrer de 1919, i el dia 21 el Sindicat Únic d'Aigua, Gas i Electricitat va declarar la vaga a tot el sector i a les empreses participades per La Canadencia. Posteriorment, es va estendre a Lleida, després a Barcelona i a altres indrets de Catalunya, començant per Riegos y Fuerzas del Ebro (filial de la Barcelona Traction) que va anar a la vaga per canvis en les condicions de treball d'una part del personal. El conflicte va aconseguir paraitzar un 70% de la indústria local barcelonina i va deixar sense llum a bona part del territori català. El govern espanyol va mobilitzar l'exèrcit per tornar a produir electricitat, i es van enviar tropes, tant a Barcelona com a les centrals productores de la província de Lleida.

Es van detenir una gran quantitat de vaguistes que foren empresonats en vaixells del port de Barcelona, però, també a la Model i al castell de Montjuïc. El mo-

viment popular entrava en una nova etapa marcada per la conquesta de drets socials i llibertats polítiques, tot i la posterior etapa de repressió, empresonaments, violència del pistolisme patronal i augment del militarisme colpista. Com a victòria més significativa dels treballadors podríem destacar la consecució de la jornada de vuit hores que va convertir a l'estat espanyol en el primer del món a establir-la per llei. La CNT es va consolidar com la principal organització sindical del moment.

Reacció conjunta dels patrons i els militars

La Federació Patronal havia donat un ultimàtum als sindicats perquè tornessin a la feina abans del 30 d'octubre i com que no va passar així, va amenaçar de decretar un locaut a partir del 3 de novembre a la ciutat comtal. Van muntar una gran manifestació de patrons i es van dirigir a la Capitania, on hi havia el capità General Milans del Bosc, per intentar parlar amb ell. Es van obrir les portes i el president del Centre de Defensa Social va fer un discurs abrandat i es van cridar visques a Espanya i a l'exèrcit, davant dels principals representants de la ciutat, l'exèrcit i el clero. En Fèlix Graupera s'acostà al capità general, el saludà i amb veu potent li digué: "¡Es usted el único representante de la justicia, el orden, la autoridad y la

Fèlix Graupera i Leonart

tranquilidad!” (1).

Va ser, doncs, un acte més de la patronal de cercar l'entesa amb l'exèrcit per lluitar contra els sindicats i la classe treballadora. I en aquest context va ser com arribà el decret de locaut (un atur patronal o tancament d'empreses) que durà vuitanta-quatre dies. Però, com la patronal percebia el locaut?. Primer, com una eina política desestabilitzadora: podria fer caure el Govern, que tenia vel·leïtats reformistes i, no clausurava per sempre més la CNT. Segon, com l'ocasió idònia per rebaixar jornals i desempallegar-se dels obrers més conflictius. I tercer, com una mesura pràctica que es podia posar en marxa en moments de sobreproducció com era aquell, una vegada acabada la guerra europea que tants productes havia consumit de les empreses catalanes.

Des del primer dia d'haver-se decretat el locaut, els líders obrers van formar un comitè permanent de la Federació Local de Sindicats Obrers de Barcelona. Des d'allí, contínuament es llançaven consignes que cridaven a la calma. Els dirigents obrers es reunien a les cases. Parlaven Salvador Seguí, *el Noi del Sucre* (que fou assassinat pels pistolers de la patronal), i el lleonès Àngel Pestaña. El seu discurs era del mateix tarannà: no s'havia de respondre amb la violència. Sabien per experiència que la patronal volia donar motius per justificar una repressió implacable, suprimir els delegats de taller i clausurar els sindicats.

Alhora, Carles Montañés, enginyer més conciliador, però més vinculat a les indústries elèctriques, va ser nomenat governador civil, i en Gerardo Doval va ocupar el càrrec de cap de la policia. Així i tot, el capità general Milans del Bosc, enfrontat al Govern i amb el suport de la Federació Patronal de Barcelona i del seu president Fèlix Graupera, va declarar l'estat de guerra a Barcelona (2).

Què opinava en Graupera sobre la vaga

El 14 de març, buscant el camí de la negociació, el govern de Madrid envià a Barcelona el subsecretari de la presidència José Morote, i amb un dels primers que s'entrevistà fou en Felix Graupera, que li va dir: “Lamento tener que decirle que su trabajo será un completo fracaso. El Gobierno está, según mi juicio y el de la patronal, completamente equivocado. El caso de Barcelona no se resolverá con comisiones de arbitraje ni con intentos de conciliación. El caso lo constituye una gravísima crisis de orden público, que solo por la fuerza y los resortes adecuados de la autoridad

y mediante la declaración del estado de guerra podría ser resuelta”. Aquestes paraules ens mostren, doncs, qui era en Graupera, però encara va afegir quelcom més: “No podemos alternar con obreros que, lejos de representar auténticamente a la clase obrera, son en realidad un elemento revolucionario de subersión y de anarquía (...) no cuente con el concurso de los patronos para las deliberaciones de la comisión que usted propone presidir” (3).

Del 20 al 26 d'octubre de 1919, en Graupera va pertànyer a la junta directiva que va organitzar el segon congrés de federacions patronals espanyoles que es va celebrar al Palau de la Música de Barcelona amb l'assistència de més de 3.000 congressistes. Durant el mateix congrés, també es va organitzar la Confederació Patronal Espanyola i en Fèlix Graupera fou nomenat president.

El 5 de gener de 1920 es produí un atemptat contra en Fèlix Graupera quan circulava amb el seu cotxe pel carrer Sant Pere Més Baix. Ell, només va ser ferit tot i que els altres acompanyants van resultar morts. L'atemptat va servir d'excusa per fer pressió al govern civil: “Los patronos ya no podemos más”, cridaven. Es van clausurar els sindicats i es van detenir els principals dirigents.

Informació sobre l'atemptat contra Graupera en la premsa espanyola:

“Nota oficiosa del gobernador: Muere un agente. BARCELONA 6 (2 t.).—El gobernador civil facilitó a última hora de esta madrugada la siguiente nota oficiosa: Un automóvil, ocupado por el presidente de la Federación Patronal, don Félix Graupera; el patrono pintor decorador D. Modesto Batlle, los agentes de vigilancia D. Ricardo San Germán y Sr. Salgado, y el “chauffeur” don Juan Noya, ha sido objeto de una agresión, de la que han resultado los cinco heridos, al dirigirse a las diez menos cuarto al domicilio del señor Graupera. El Sr. Graupera ha pasado la noche muy intranquilo, y tendrán que aplicarle la radiografía para saber dónde tiene alojado un proyectil. El agente Sr. San Germán ha fallecido esta madrugada, a consecuencia de las heridas, en la Casa de Socorro de la ronda de San Pedro. El Sr. Batlle y el mecánico Noya sufren heridas muy graves, principalmente el mecánico, que tiene once balazos. Los dos se encuentran en la clínica del doctor Bartrina. El otro agente, Sr. Salgado, está en el Hospital. Es el que tiene heridas menos importantes.”

Más de cien detenciones: Esta madrugada se han efectuado más de cien detenciones. El gobernador civil

ha dicho que a la Jefatura de Policía había llegado esta madrugada el rumor de que iba anoche a cometerse el atentado, y que en vista de ello se redobló la vigilancia. El mismo abogado de la Federación, Sr. Bonet, expresó al gobernador su temor de que se llevara a cabo el crimen. Ha añadido el Sr. Maestre que ha llegado el momento de adoptar enérgicas medidas, y que esta noche nos las precisará. Se dice que el Sr. Graupera recibía constantes anónimos i expiraba el plazo marcado en uno de ellos.”

“Estado de los heridos: BARCELONA 6 (10 n.).— Dentro de la gravedad, es relativamente satisfactorio el estado de los Sres. Graupera y Báltle y del agente Sr. Salgado. En cambio es desesperado el estado del “chauffeur”. El Sr. Graupera, al ser conducido a su domicilio, fué reconocido por el médico particular, quien ordenó que no entrase nadie en las habitaciones del herido. Guardias de Seguridad, apostados en la puerta de la casa, impidieron el acceso a ella de las numerosas personas que desfilaban para inquirir noticias acerca del estado del herido. Pasados los efectos de la inyección que se le aplicó, el enfermo sa reanimó, mostrando deseos de conversar. No tiene atravesado un pulmón, según se ha comprobado al aplicarse al herido los rayos X. El Sr. Batlle, herido grave por haberse alojado una de las balas en la columna vertebral, fué trasladado desde la Casa de Socorro a la Clínica del doctor Bartrina. El agente Sr. San Germán falleció a las tres de la madrugada en la Casa de Socorro de la ronda de San Pedro. Tenía una herida de bala en la cabeza. El agente Sr. Salgado, en grave estado fué trasladado al Hospital Clínico.

Detalles del suceso: Al oír los disparos, acudió una pareja de la Guardia civil montada, que persiguió a los agresores. Cuando uno de los guardias lograba dar alcance a algunos de ellos, tuvo la desgracia de que resbalase el caballo en que montaba, cayendo al suelo, y favoreciendo con ello la fuga de los 5 perseguidos. Ante la Casa de Socorro se formaron grupos que comentaban lo ocurrido, rodeando el automóvil, que aparecía materialmente acribillado de balazos de grueso calibre.

Visita del Gobernador: El gobernador civil, acompañado del secretario del Gobierno y del coronel de la Guardia civil, Sr. Abril, visitó a los heridos después de haber celebrado una reunión en el Gobierno, a la que asistió el capitán general y el presidente de la Audiencia.

Amenazas de muerte: Ayer se tuvieron confidencias en la Federación Patronal de que, tanto el señor Graupera como otras personalidades de las que integran el Directorio de la Federación, estaban amenazadas de muerte. Por tal motivo acompañaban al señor

Graupera dos agentes de Vigilancia. El Sr. Graupera salía del local social cuando fué víctima del atentado y cuando iba a tomar el automóvil; varios patronos le expresaron su deseo de acompañarle, a lo cual se opuso tenazmente.” (Diari El Sol, 7 de gener de 1920. Madrid).

Patrulla de sometents escorcollant un vianant

Les dures condicions laborals, esdevingueren claus pel creixement del moviment obrer i el sindicat anarquista de la CNT va veure augmentar notablement la seva militància. Davant aquest creixement de la conflictivitat, en Graupera i els seus companys de la patronal catalana no van saber (o no van voler) reaccionar oferint acords i pactes als treballadors, sinó que ho van fer enviant als seus pistolers a reprimir amb violència als dirigents sindicals, tot i que, com hem vist amb l'atemptat contra Graupera, els sindicats anarquistes tampoc es van quedar amb les mans creuades. La Patronal va obrir una oficina de contractació, per tal de trencar les vagues amb nous treballadors i van obligar a tots els empresaris a secundar el locaut, a més de cercar una aliança amb els sectors més reaccionaris de l'exèrcit, per aplicar mesures repressives contra els obrers i especialment, contra la CNT. A més, tant la patronal com el capità general, van acusar el governador de ser massa tou i aconseguiren que fos destituït. I fins i tot, assoliren que caigués el govern liberal de Madrid. El triomf de la patronal va ser complet, es tornaven a negociar els contractes de treball de forma individual i per durada d'un dia solar (4).

Més sobre el pensament polític d'en Graupera

Encara podem conèixer millor el pensament i les idees socials i polítiques d'aquest personatge enemic de la classe obrera, pel que digué en una entrevista que una revista de la dreta espanyola de Madrid (5)

li va fer el febrer de 1920, mentre s'estava recuperant de l'atemptat.

Introducció del periodista presentant a Graupera:

“Para la mayor parte de los espanyoles està sonando el nombre del Sr. Graupera como uno de esos héroes (...) durante la celebración del Congreso patronal nos admiró la serenidad de juicio que a través de sus discursos se reflejaba, por defender con tanto ardor los intereses de classe; y que fué herido gravemente por los sindicalistas que pretendieron hacerle pagar con la vida sus aciertos (...). En 1897 Graupera ja era el secretario del Centro Obrero Católico de Nuestra Señora de Montserrat y desde aquella fecha ha dedicado sus esfuerzos a la propaganda de las doctrinas sociales que estan basadas en el Evangelio y explicadas en la encíclica de León XIII...”

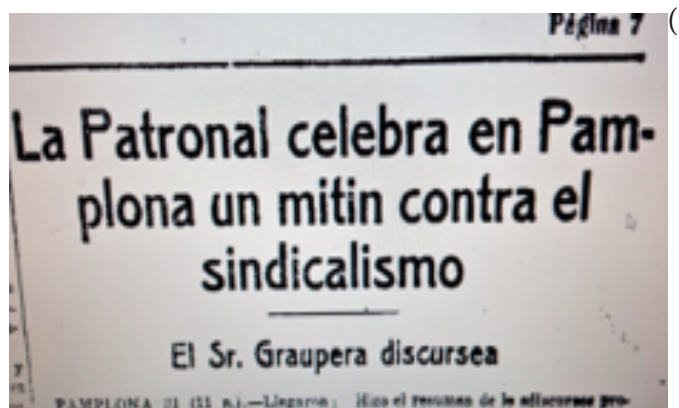
I a preguntes del periodista, en Graupera respongué:

“(...) en gran parte esta unión perfecta de las clases patronales tiene la finalidad de acabar con el sindicalismo que amenaza la ruina de España (...). La industria sufría quebrantos que no podía tolerar, porque era disponerse a morir. Los sindicalistas venían desde tiempo elaborando en la sombra (...) ofrecían al obrero conseguir las reivindicaciones que querían oír (...) nosotros - les decían - haremos que trabajen ocho horas y no diez, i que cobren siete pesetas y no cuatro. Aumentaban con este procedimiento las filas de los sindicatos, contando ya con una gran masa, tras el cebo de más ganar y menos trabajar (...) y iniciaron los trabajadores lo que ellos llaman acción directa y se dispusieron a la lucha franca contra el capital (...). Con nuestra firmeza en los primeros días del lock-out hicimos que tambalearan los sindicatos y cuando creíamos merecer el apoyo gubernamental, no porque fuéramos patronos, sino porque habíamos hecho lo que el Gobierno no hiciera: disponernos al ataque contra los que querían llevar a España por los derroteros que a Rusia condujeron a la ruina (...). Ampliamos el lock-out, esta vez con la conformidad de todos los patronos confederados y esta vez también dispuestos a todo lo que fuese menester hacer para vencer a los sindicalistas, incluso a ir a la barricada (...) de lo que no somos partidarios es de la disminución de jornada; antes al contrario, mejoraremos los útiles de trabajo y estableceremos premios para la superproducción (...)”

Augment del pistolisme patronal

A partir de 1920, en Fèlix Graupera amb connivència amb el nou capità general Martínez Anido – poste-

riorment ministre de Governació durant la dictadura de Primo de Rivera i d'Ordre Públic durant els primers anys del govern d'en Franco – començà a posar en marxa els sindicats lliures, sindicats a sou de la patronal que amb col·laboració del l'exèrcit, les forces d'ordre públic i més de 60.000 sometents (forces al servei dels partits de dretes) van articular la repressió i l'eliminació dels dirigents sindicals anarquistes catalans. El moviment patronal utilitzà per a aquest fi, tortures, detencions arbitràries i assassins a sou que van ocasionar la mort de més de 200 sindicalistes entre 1920 i 1923, deixant a l'organització sindical orfe dels seus principals dirigents, com Salvador Seguí o Francesc Layret, entre altres. Aquesta espiral de violència i repressió radicalitzà, encara més, als treballadors i sindicalistes que no van oblidar els fets ocorreguts aquells anys.

“El Sr. Graupera xpuso a grandes rasgos los propósitos que animan a la Confederación, trazó el itinerario a seguir en la campaña emprendida y excitó a todos los patronos españoles a adherirse a ella. Con palabras de gran energía combatió al sindicalisme rojo. (Diari *La Voz*, 1 de novembre de 1920).”

A partir de l'any 1923 en Graupera va passar a presidir la Federació Patronal Espanyola i se'n va anar a residir a Madrid. Però, en proclamar-se la República l'any 1931, tement alguna represàlia per part dels sindicalistes de la CNT, va decidir empadronar-se a Arenys de Munt - conjuntament amb la seva dona Carolina Ballescà i Pou i el seu fill, l'enginyer Fèlix Graupera i Ballescà - a on tenia una finca amb terres de conreu i una casa al carrer Panagall, 22. Tot i això, el set de novembre de 1931 va ser citat per la Generalitat a declarar per un presumpte delictes de terrorisme i pistolisme, encara que no va ser encausat (6). Però, els seus enemics el tenien ben controlat i recordaven molt bé les seves actuacions al capdavant dels pistolers de la patronal.

Final fatídic i violent d'en Graupera

Pocs dies després del cop d'estat feixista del 16 de ju-

liol de 1936, un grup de milicians l'anà a detenir a la seva casa del carrer Panagall i el van empresonar al dipòsit municipal del poble, a on el van interrogar - i segurament torturar - fins que el dia 1 d'agost se'l van endur fins a Torrenbò per clavar-li dos trets al cap, deixant-lo abandonat a un marge de la carretera de Mataró. Tenint en compte la seva trajectòria com a repressor dels sindicalistes i enemic mortal de la CNT, era d'esperar el seu trist final. La seva defunció va ser inscrita al registre civil de Mataró el 20 d'octubre de 1937 (foli 40 del llibre 61) i enterrat al cementiri de Mataró (7).

En la Causa General d'Arenys de Munt, que la fiscalia de l'estat va endegar per tal, de castigar als perdedors de la guerra, citaven com a responsables de la mort d'en Graupera als membres del Comitè Local: Miquel Calafell i Cruañas, Ramon Salvà i Casals, Antoni Salvà i Casals i sobretot, en Joan Lleonart i Ferran Pagès (8) que va ser assenyalat per l'esposa d'en Graupera - la Carolina Ballescà i Pou - com principal participant en l'assassinat del seu marit. En Joan Lleonart estava a la presó condemnat a trenta anys de reclusió, però, a causa de la denúncia de la Carolina Ballescà al ministre de governació franquista Serrano Sunyer, fou condemnat a mort. El van afusellar el 12 del juny de 1940 al Camp de la Bota i enterrat al Fossar de la Pedrera (9).

Modest Batlle i Fèlix Graupera

Algunes dades més sobre en Fèlix Graupera i la seva família

-El 1904 el van nomenar president honorari de la Mutua del Centro de Contratistas (fins aleshores n'havia estat president).

-L'any 1920 va ser un dels promotors de la Sociedad

Cooperativa de Consumo Nuestra Señora de Montserrat de la Barceloneta, a on exercí el càrrec de tesorero.

-També, el 1920 va rebre un oferiment per escrit del fals baró Köening (cap, d'una banda de pistolers) oferint-li els seus serveis. No sabem la resposta.

-L'any 1921 participà com a representant espanyol, a la Conferencia Internacional del Trabajo a Ginebra. Acte promogut pel Tractat de Versalles.

-Tenia un fill, Fèlix Graupera i Ballescà (que durant la dictadura de Franco va treballar d'enginyer tècnic a la Compañia Telefónica de España. I una filla (Francisca).

-El pare d'en Fèlix Graupera era en Fèlix Graupera i Corominas (mort el 1904) i resident al barri de la Barceloneta, on va néixer el seu fill.

-La seva dona, la Carolina Ballescà morí el 9 d'agost de 1954 a 85 anys, i quan es casà amb en Graupera era viuda d'en Gabriel Pons del Valle.

1. *Patrons contra sindicats: les organitzacions patronals i el locaut*. Soledad Bengoechea
2. Aquest Milans del Bosc era l'avi del que va treure els tancs al carrer el 23 F.
3. Dissertació del subsecretari sobre la vaga de 1920, a la sessió acadèmica de Madrid del 3 d'abril de 1953.
4. L'assassinat de Felix Graupera LLeonart. (Pedraipaper.blogspot.com).
5. "Hablando con el presidente de la Federación Patronal". Revista *Voluntad* núm. 7 de l'any 1920.
6. A.H.M.A.M. Correspondència d'Alcaldia 1931-1934.
7. *Causa General d'Arenys de Munt* Arxius PARES). Document núm. 171
8. *Causa General d'Arenys de Munt* (Arxius PARES). Document núm. 033.
9. ANC. Llista de reparació jurídica de víctimes dels franquisme. (69,832 registres), actualització, 01/01)2020.) Procediment sumaríssim ordinari 9331 – Ref. 20238 de 1939.

**COL·LECTIU PEL
MUSEU ARXIU
D'ARENYS DE MUNT**